

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra sociální a charitativní práce

Diplomová práce

VYBRANÉ ETICKÉ ASPEKTY PRACOVNÍKA ORGÁNU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Vedoucí práce: Mgr. Helena Machulová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Jan Schindler

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2021

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

25. března 2021

.....
Bc. Jan Schindler

Tímto děkuji mé vedoucí diplomové práce Mgr. Heleně Machulové, Ph.D. za precizní kontrolu vývoje této práce, věnování svého osobního času a věcné připomínky k celé práci a její provázanosti. Zároveň tímto také děkuji za poskytnutí odborných etických konzultací prof. Tomáši Machulovi, Ph.D, Th.D. Velmi si vážím Vaší neutuchající pomoci při psaní této práce, dokázali jste mě správně směřovat po celou dobu psaní. Zároveň děkuji mým velmi dobrým kamarádkám Bc. Olze Amchové a Bc. Kristýně Dejmkové za jazykové korektury této práce a Vítovi Kovářovi za podporu. Děkuji i rodině za důvěru, kterou do mě vložila

OBSAH

<i>ÚVOD</i>	6
1. Orgán sociálně-právní ochrany dětí	8
1.1. Legislativní vymezení orgánu sociálně-právní ochrany dětí	10
1.2. Činnost OSPODu v rámci základních územních samosprávných celků	12
1.2.1. Obec	12
1.2.2. Obec s rozšířenou působností	13
1.3. Činnost OSPODu v rámci vyšších územních samosprávných celků	15
1.3.1. Krajské úřady	15
1.4. Ústřední orgán v oblasti sociálně-právní ochrany dětí	16
1.4.1. Ministerstvo práce a sociálních věcí	16
1.5. Další koordinační orgány státní správy, které také vykonávají sociálně-právní ochranu dětí podle zákona č. 359/1999 Sb.	16
1.5.1. Úřad práce	16
1.5.2. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí	17
1.5.3. Vojenský újezdni úřad	18
2. Činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí	18
2.1. Individuální plán ochrany dítěte	19
2.2. Případová konference	21
2.3. Předběžné opatření	22
2.4. Dítě v rozpadající se rodině: rozvod	24
2.4.1. Střídavá péče o dítě: výhody a nevýhody tohoto druhu péče. Nutné předpoklady pro funkční střídavou péči.	25
2.4.2. Syndrom zavrženého rodiče	26
2.5. Dítě mimo rodinu: náhradní rodinná péče	28
2.5.1. Svěření do péče jiné osoby	29
2.5.2. Osvojení	29
2.5.3. Osvojení nezrušitelné	30
2.5.4. Mezinárodní osvojení	31
2.5.5. Pěstounská péče	31
2.5.6. Pěstounská péče na přechodnou dobu	33
2.5.7. Poručenství	34
2.6. Ústavní péče	35
2.7. Dítě v rodině: syndrom CAN	37
3. Etická dilemata pracovníků OSPOD	41
3.1. Etika v sociální práci	43
3.1.1. Princip subsidiarity a solidarity, hranice vztahu mezi rodinou a státem.	47
3.2. Rozlišení etické otázky, etického problému, etického dilematu a požadavků v sociální práci	51
3.2.1. Problematika etických dilemat a etického hodnocení v sociální práci	53

3.3. Etický kodex sociálních pracovníků	57
4. Využití etiky ctností v řešení konkrétních dilematických situací, které řeší pracovníci OSPOD.....	58
4.1. Etika ctností	59
4.1.1. Využití etiky ctností v rámci OSPODu.....	61
4.2. Využití etiky ctností pro řešení etických dilemat v rámci OSPODU	63
<i>Diskuze</i>	67
<i>Závěr</i>	71
<i>Seznam použitých zdrojů</i>	73
<i>ABSTRAKT</i>	79
<i>ABSTRACT</i>	80

ÚVOD

Téma této závěrečné práce jsem si zvolil z důvodu absolvování odborné praxe na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Českých Budějovicích. Problematika výchovy dětí v rámci rozvodu, syndromu CAN, náhradní rodinné péče či ústavní péče mi osobně přijde zajímavá a velmi psychicky náročná na osobnost sociálního pracovníka, kdy se sociální pracovník neustále setkává s velmi závažnými situacemi. Jedná se o velkou osobní zodpovědnost za životy dětí a jejich rodin. Takové situace je přitom potřeba rychle a co nejlépe řešit. Uvažuji i o možnosti výkonu budoucího povolání právě na orgánu SPOD.

Typický pracovník orgánu SPOD může pozorovat svoji vlastní minulost, chtěl by více klientovi pomoci, ale nemůže. Rodiče se neustále soudně napadají a jejich dítě tím trpí. Každý pracovník se s takovými situacemi vypořádává různorodě, někdo provozuje koníčky, sport, atd. Rodiče se obvykle nechovají k pracovníkům přímě a slušnou formou, proto někdy nemohou očekávat klidné vyřízení jejich napjaté rodinné situace. Proto je na OSPODu velmi důležitá pravidelná supervize, která předchází syndromu vyhoření. Některé případy pracovníka osobně zasahují, proto i v psychické rovině je tato práce velmi náročná.

OSPOD se každodenně střetává se širokou škálou rodin a dětí, které si většinou neuvědomují závažnosti, které se v jejich rodině odehrávají, protože vnímají realitu odlišně než dospělí, samozřejmě to záleží i na jejich věku. Dospělí mohou dětmi velmi snadno manipulovat, mohou jim ubližovat, protože se nedokáží bránit. Tyto jevy mají určité důvody, spouštěče a možnosti řešení - tímto bych se chtěl tedy v této práci zabývat. V tom je ta křehkost dítěte, je to bezbranná lidská bytost, která potřebuje dospět, být vychovávána a mít právo na šťastné bezstarostné dětství. OSPOD je zde od toho, aby dítěti tyto práva zaručoval, pomáhal rodině v jejím fungování, a pokud tomu tak není, a dítěti je ubližováno, tak pak dítě případně vytrhnul z krizové situace.

Jelikož studuji obor Etika v sociální práci, tak je pro mě zcela na místě zapojit do řešení těchto problematických a dilematických situací i etiku. Osobně mi je nejbližší, a dle mého názoru nejvhodnější, etika ctností, která si stanovuje za cíl nejen na určitý časový úsek, ale i na celý život, podmínku naplnění dobrého lidského života v rámci

využití kardinálních ctností. Tato etika vnímá život člověka kontinuálně a komplexně, resp. od narození až po smrt. To je to jádro lidského života, mít smysl života a prožít ho dobře. Na to by měl OSPOD v rámci výchovy dítěte i jeho budoucího vývoje pamatovat.

Celý systém péče o ohrožené děti se od roku 2011 postupně zreformoval a přinesl novou řadu zásadních změn fungování OSPODU. Nový systém je následující:

- „a) změna systému práce orgánů sociálně-právní ochrany a soudů*
- b) vytváření sítě služeb pro práci s rodinami a na podporu náhradní rodinné péče*
- c) rozvoj a profesionalizace pěstounské péče*
- d) transformace pobytových zařízení.*

V oblasti zákonů se OSPOD právně reformoval v těchto oblastech:

- a) novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí – 2012.*
- b) dílčí novely dalších zákonů – 2012.*
- c) Nový občanský zákoník – 2014.*
- d) Nový zákon o podpoře rodin a náhradní rodinné péče – 2014.*

Obecné cíle reformy jsou čtyři:

1. Důsledná ochrana práv dětí, vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí nebo v náhradním rodinném prostředí.

2. Změna orientace systému směrem k prevenci, díky níž odpadne nákladná a v mnoha případech neúčinná práce s dlouhodobě neřešenými problémy.

3. Zvýšení kvality systému zavedením standardů kvality a sjednocením postupů sociálně-právní ochrany dětí a osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

4. Vytvoření alternativ k nadměrnému umístování dětí do náhradní péče (systematická práce s rodinami a jejich podpora) a institucionální péče (funkční systém náhradní rodinné péče).“¹

¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Reforma systému péče o ohrožené děti a novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí* [online]. [cit. dne 20. 3. 2020]. Dostupné z:

Tyto zásadní reformní změny bych chtěl prolnout do této práce.

Cílem této práce je představit osobnost a svědomí sociálního pracovníka na orgánu SPOD a jaká je jeho pracovní náplň. Dále také jak takového pracovníka ovlivňují etická dilemata a jak se dělí, jaké důsledky mají etická dilemata na klienty a jak se dají řešit. Dílčími cíli této práce je představení orgánu SPOD, problematické rodiny, která potřebuje sanovat a to, jak lze takové rodině pomoci v rámci etiky ctností.

Tato práce se bude skládat ze čtyř kapitol. První kapitola se komplexně zabývá orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Druhá kapitola se zabývá konkrétní činností orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Třetí kapitola se už eticky zaměřuje na etická dilemata pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Poslední, čtvrtá kapitola představuje etiku ctností a to, jak může komplexně řešit dobrý život dětí a jejich rodin, které potřebují od orgánu sociálně-právní ochrany dětí pomoci.

1. Orgán sociálně-právní ochrany dětí

V této kapitole představím samotný OSPOD a jeho činnosti, abych následovně mohl popsat jasně daná etická dilemata týkající se činnosti tohoto orgánu.

Etická dilemata jsou neodmyslitelnou součástí orgánu SPOD a svou povahou sem patří, jelikož na tomto orgánu jsou obvykle řešeny závažné životní situace, kdy je dítě v rámci své výchovy v rodině životně ohroženo a je narušena jeho výchova.

Lidská práva a státní moc by neměly jít proti sobě. Lidská práva by měla stát nad státem a stát by je měl uplatňovat za pomoci práva. Státní moc může lidská práva porušovat, ale zároveň je nezbytná pro jejich ochranu pokud jde o svobodný právní stát. Ústava státu se neskládá pouze ze základních lidských práv, ale i ze struktury a funkcí státních orgánů, které jsou pro zajištění lidských práv nezbytné. To ovšem neznamená, že stát humánní hodnoty, kterými jsou svoboda a spravedlnost, uskutečňuje sám a v plné míře, ale nastoluje svobodný řád a státní instituce zajišťují za jeho pomoci spravedlnost. Optimální rozvoj lidské svobody v rámci spravedlivé společnosti je individuální záležitostí a sociální složkou každého člověka.²

https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/novela_ZSPOD.pdf/11b3cf7a-5403-6d47-eb52-3506cd897b8a

² Srov. SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN: 80-86005-17-8, s. 179.

Protože stát zajišťuje svým občanům základní práva pomocí struktur a funkcí státních orgánů, tak z tohoto důvodu v této první kapitole primárně představím OSPOD a jeho nadřízené a koordinační orgány v oblasti legislativy. Jak jsou takové orgány hierarchicky rozděleny a s tím i popíší jejich pracovní funkce. Kompetence sociálně-právní ochrany dětí se podle příslušného úřadu a jeho funkce liší. Hierarchie OSPODU je rozdělena na:

a) základní územní samosprávné celky - zde se jedná o obecní úřady a obecní úřady s rozšířenou působností. Tyto celky mají především na starost preventivní činnost a úkony při zjištění nedostatků při výchově dítěte na základě oznámení rodiny či školských zařízení, popř. policie, lékaře nebo nízkoprahových zařízení.

b) Vyšší územní samosprávné celky - v této oblasti se jedná o kraje. Kraje mají na starost především zajištění výkonů v rámci náhradní rodinné péče.

c) Ústřední orgán v oblasti sociálně-právní ochrany dětí - jedná se o Ministerstvo práce a sociálních věcí.

d) další koordinační orgány státní správy, které také vykonávají sociálně-právní ochranu dětí podle zákona č. 359/1999 Sb. Těmito koordinačními orgány jsou: Úřad práce a specializované úřady, kterými jsou Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a vojenské újezdní úřady. Výše zmíněné státní instituce a), b), c) jsou hierarchicky seřazeny podle podřízenosti - a) je nejnižší orgán, c) je nejvyšší orgán a d) jsou doplňující koordinační orgány státní správy. Na závěr této kapitoly popíší hlavní činnosti OSPODU, které navazují na činnost obecních úřadů s rozšířenou působností. Po představení struktur a fungování celého orgánu již následně mohou navázat na etickou oblast, která z hierarchického rozdělení OSPODU neodlučitelně následovně vyplývá, a to od druhé kapitoly této práce.

Sociálně-právní ochrana dítěte zajišťuje právo dítěte na život a příznivý vývoj jeho života, vhodnou rodičovskou péči, identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, ale i právo na vzdělání a zaměstnání. Také je k tomu zahrnuta ochrana dítěte před tělesným či duševním násilím. Dalšími oblastmi života dítěte, které sociálně-právní ochrana analyzuje a řeší, je zanedbávání a zneužívání. Ochrana dítěte tedy přesahuje sociálně-právní ochranu dítěte do rozsáhlého souboru práv

a právních zájmů dítěte, jeho ochrana je tedy zakotvena v různých právních odvětvích a právních předpisech, které se dělí podle různé právní síly.³

OSPOD je orgán, který se zabývá zájmy nezletilých dětí. Takový orgán je součástí každé obce s rozšířenou působností. Všechny takové obce vykonávají sociálně-právní ochranu dětí přenesenou působností. To znamená, že stát deleguje svou moc na tyto obce. Následujícími nadřízenými orgány těchto obcí jsou Krajské úřady a nadřízeným orgánem všech vyjmenovaných úřadů je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dalšími sociálně-právními orgány státní správy jsou: Úřad práce, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a vojenské újezdní úřady.⁴

OSPOD tedy musí dítěti zaručovat zdravý vývoj a řádnou výchovu, a to v rámci všech těchto vyjmenovaných oblastí. Jelikož se jedná o velmi širokou problematiku v oblasti výchovy dítěte, tak jeho kompetence jsou rozprostřeny do výše jmenovaných státních orgánů, nyní vám popíši jejich specifickou náplň činnosti v oblasti OSPODu.

1.1. Legislativní vymezení orgánu sociálně-právní ochrany dětí

OSPOD vždy zajišťuje ochranu zájmu nezletilých dětí. Orgány OSPOD jsou v České republice ustanoveny tak, aby byla zajištěna plná péče o nezletilé děti podle parametrů stanovených zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. OSPOD je orgánem působícím v úseku ochrany nezletilých dětí, jeho specifické činnosti jsou ustanoveny zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. V roce 2012 a 2013 byly provedeny rozsáhlé legislativní úpravy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Došlo zde k posílení ochrany práv nezletilých dětí a zabezpečení jejich vyšší ochrany před týráním či možným zneužíváním. Byla přijata nová právní úprava v oblasti rodinného práva, ta je komplexně definována zákonem č. 89/2012 Sb., nového občanského zákoníku. Také vznikla nová právní úprava procesních předpisů v oblasti ochrany práv nezletilých dětí, kdy ke stávajícímu zákonu č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu přibyl také zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Stát rozhodování o nezletilých dětech převážně přesunul na kompetence soudů, tyto soudy pak mohou jmenovat místně

³ Srov. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Sociálně-právní ochrana dětí-obecný úvod* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>.

⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí*, Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků. Praha: Univerzita Karlova, 2016. ISBN: 978-80-246-3336-7, s. 35.

příslušný OSPOD, jakožto opatrovníka k zastupování zájmu místně příslušných nezletilých dětí. Tedy vztah mezi soudy a orgány SPOD je právně nastaven tak, že tyto orgány v rámci spolupráce se soudy jsou v právním řízení kolizními opatrovníky nezletilých dětí a zároveň jsou účastníky řízení, tímto způsobem orgány SPOD zabezpečují ochranu a zájem nezletilých dětí.⁵

Na základě § 469 odst. 1, zákona o zvláštních řízeních soudních, jmenuje soud obvykle jako kolizního opatrovníka dítěte OSPOD, ale nemusí tomu tak být vždy, protože opatrovníkem může být i jiná fyzická či právnická osoba, např. advokát či nezisková organizace. Taková osoba musí hájit zájmy dítěte. Dítě nemůže být zastoupeno žádným ze svých rodičů, z důvodu kolize zájmů, není ani doporučeno zastupování dítěte ze strany příbuzenstva, jelikož nikdo z nich nemusí být nestranný. Pokud je OSPOD jmenován jako kolizní opatrovník, pak své jmenování nemůže odmítnout, pouze se může proti tomuto jmenování odvolat.⁶

Povinnost sdělovat soudu názory dítěte má kolizní opatrovník na základě hmotněprávní úpravy podle § 867 odst. 2, nového občanského zákoníku a procesní úpravy podle § 100 odst. 3, občanského soudního řádu. Dítě má také právo na informace, které se týkají každého řízení, týkající se jeho osoby podle článku 12, úmluvy o právech dítěte, a § 8 odst. 3, zákona o sociálně-právní ochraně dětí.⁷

Nejklíčovější právní norma OSPODU je tedy zákon č. 359/1999 Sb., ze kterého veškeré činnosti tohoto orgánu vycházejí. Největší právní změnou byla nová právní úprava rodinného práva v novém občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., a právní úprava 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Tato úprava o zvláštních řízeních soudních umožnila konkrétně státu přesunout pravomoci ohledně rozhodování dítěte na soudy. To je velmi důležitý krok, protože soudy následně obvykle jmenují jako kolizní opatrovníky OSPOD. Je ale zajímavé, že podle zákona kolizním opatrovníkem nemusí být vůbec stát, ale může jím být jakákoliv osoba, která hájí zájem dítěte.

⁵ Srov. BORSKÁ, Jana, STEJSKALOVÁ, Jana, VACKOVÁ, Jitka. *Lidská práva a dilemata v sociální práci ve vztahu k řízení lidských zdrojů*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2019. ISBN: 978-80-7394-757-6, s. 90.

⁶ Srov. ROGALEWICZOVÁ, Romana. *Dítě v rodičovském konfliktu. Jak zůstat dobrým rodičem i po rozchodu*. Leges: Praha, 2019. ISBN: 978-80-7502-342-1, s. 164.

⁷ Srov. ROGALEWICZOVÁ. *Dítě*, s. 164.

1.2. Činnost OSPODu v rámci základních územních samosprávných celků

1.2.1. Obec

V rámci území obce, vykonává činnost OSPODu Obecní úřad. Tento úřad zajišťuje následující úkoly: vyhledává děti, na které se OSPOD přímo zaměřuje. Role obecního úřadu je zde taková, že by se měl v rámci této aktivity zaměřovat na cílenou terénní sociální práci, při které bude v rámci spolupráce s ostatními orgány vyhledávat ohrožené děti. To znamená, že i ostatní orgány, jako například školská zařízení, policie nebo nízkoprahová zařízení, krizová rodinná intervenční zařízení, Charita ČR či sociálně aktivizační služby, mohou kontaktovat daný obecní úřad a nahlásit či konzultovat s ním problémy ohledně dítěte, se kterým je specifickým způsobem v kontaktu.

Obecní úřad projednává s rodiči výchovné problémy s jejich dětmi. Takové jednání ovšem nemusí být zahájeno pouze z podnětu sociálních pracovníků obecního úřadu. Rodiče totiž mohou sami požádat sociální pracovníky obecního úřadu o pomoc související s výchovnými problémy jejich dítěte.

Obecní úřad dále řeší s dítětem jeho výchovné problémy, sleduje, zda se dítě nevyskytuje v prostředí, které je z hlediska jeho vývoje a výchovy ohrožující, např. herny s hracími automaty, zároveň poskytuje a zprostředkovává rodičům na jejich podnět poradenství související s poskytováním dávek státní sociální podpory a dávky sociální péče. Dále oznamuje obecnímu úřadu s rozšířenou působností podněty, které nasvědčují tomu, že se obecní úřad setkal s dítětem, na které se OSPOD zaměřuje. Obecní úřad s rozšířenou působností poté následně může ve spolupráci s obecním úřadem poskytnout dítěti sociálně-právní ochranu a může podávat návrhy soudu ohledně předběžného opatření. Takový návrh může soudu podávat pouze obecní úřad s rozšířenou působností, nikoliv obecní úřad.⁸

Obecní úřady a obecní úřady s rozšířenou působností mají povinnost co nejrychleji a nejefektivněji sledovat ochranu práv dítěte a co nejrychleji rozhodovat podle závažnosti celé situace a místních podmínek, zákon jim proto ukládá nejvíce povinností

⁸ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. Sociálně-právní ochrana dětí. Vzdělávací institut ochrany dětí: Praha, 2007. ISBN: 978-80-86991-27-6, s. 21.

ohledně pomoci rodinám s dětmi a dalším typům osob, které mají zodpovědnost za výchovu dětí.⁹

Většina obecních úřadů nemá ani jednoho sociálního pracovníka, který se věnuje sociální oblasti města. Protože je v České republice většina obecních úřadů v obcích s nízkým počtem obyvatel, taková obec zajišťuje pouze nejzákladnější minimum činností, aby vůbec fungovala. Takových obcí je v České republice nejvíce, a proto většinu státní správy vyřizuje nejbližší obecní úřad s rozšířenou působností.

1.2.2. Obec s rozšířenou působností

Obecní úřad s rozšířenou působností je při poskytování preventivní či poradenské činnosti povinen sledovat nepříznivé vlivy prostředí či rodičů působící na děti a sleduje příčiny jejich vzniku. Činí opatření, která zamezují přístup těchto vlivů na děti. Díky zákonným nařízením může obecní úřad s rozšířenou působností vyhodnocovat sociální podmínky obyvatel ve spádovém správním obvodu a adekvátně na ně reagovat. Takové vyhodnocení může být v přímé spolupráci se školskými zařízeními, policií nebo nízkoprahovými zařízeními, krizovými rodinnými intervenčními zařízeními, Charitou ČR či sociálně aktivizačními službami z toho důvodu, že tyto instituce jsou v nejbližším a nejběžnějším kontaktu s dítětem. Dále obecní úřad s rozšířenou působností pomáhá rodičům při výchovných problémech s jejich dítětem, poskytuje a zprostředkovává jim poradenství při výchově jejich dítěte nebo při péči o postižené dítě. V rámci poradenství pořádá přednášky a kurzy se zaměřením na výchovné, sociální a jiné problémy týkající se výchovy dítěte. Také poskytuje poradenskou pomoc (zejména v oblastech osvojení či pěstounské péče) i osobám, které jsou vhodné na to stát se osvojitelem, či pěstounem. Tato poradenská pomoc se týká především oblasti výchovy dítěte.

Obecní úřad s rozšířenou působností může také nařídit rodičům, nebo jiným osobám odpovědným za výchovu svého dítěte, povinnost absolvovat pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, i když jejich dítě takový typ pomoci nezbytně potřebuje, a to pokud obecní úřad s rozšířenou působností již v minulosti takový typ pomoci rodičům doporučil. Tato povinnost je tedy nařizována jako poslední možnost, pokud rodiče nereagují

⁹ Srov. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>.

na předchozí doporučení od OSPODu. Dále tuto povinnost absolvovat pomoc odborného poradenského zařízení může OSPOD nařídit v případě, kdy rodiče nejsou schopni výchovy dítěte bez odborného poradenství, a to zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku mezi rodičem a dítětem.

Obecní úřad s rozšířenou působností je také povinen poskytnout rodičům pomoc při umístění dítěte do ústavní péče nebo do zařízení pro děti, které vyžadují okamžitou pomoc. Taková pomoc především spočívá v tom, že pomáhá uspořádat rodinné poměry, které umožní návrat dítěte zpět do rodiny. Dále tento úřad pomáhá řešit životní a sociální situaci rodiny, a to včetně hmotného zabezpečení dítěte. Také rodině napomáhá při vyřizování záležitostí s okresní správou sociálního zabezpečení či úřadem práce a dalšími státními orgány. K tomu jsou využívány i služby odborných poradenských zařízení.¹⁰

Pouze k obecnímu úřadu s přenesenou působností spadá i komise pro sociálně-právní ochranu dětí. Tato komise je zřizována starostou obce a je zvláštním orgánem takové obce. Úkolem této komise je koordinování výkonu OSPODU na území správního obvodu obce a analýza sociálně preventivních programů pro ochranu dětí či posouzení jednotlivých případů, kterými se OSPOD aktuálně zabývá a k těmto případům následovně tato komise může vydávat určitá stanoviska. Členům komise a přizvaným členům, kteří jsou výdělečně činní, náleží kompenzační náhrada mzdy v maximální sazbě 80,- Kč za hodinu či 680,- Kč za den.¹¹

Obecní úřad s rozšířenou působností má tedy na starost nejvíce činností v oblasti OSPODu. Má stanoven svůj odbor sociálních věcí, z něhož se jedna sekce vždy týká sociálně-právní ochrany dětí. Jeho úlohou je spolupráce s rodinou, školou a nízkoprahovými zařízeními v rámci zabezpečení výchovy dítěte. Další úlohou je i případná reakce na zjištěné týrání a zanedbávání dítěte a spolupráce se soudem, který následně, nejpozději do 24 hodin, vydává předběžné opatření.

¹⁰ Srov. ŠPECIÁNOVÁ. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 22.

¹¹ Srov. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr-/>.

1.3. Činnost OSPODu v rámci vyšších územních samosprávných celků

1.3.1. Krajské úřady

Krajské úřady v rámci OSPODu mají roli poskytování prevence a odborného poradenství. Tento typ úřadu zajišťuje přípravu fyzických osob vhodných stát se osvojiteli či pěstouny, aby je dítě co nejvhodněji přijalo. Dále jim poskytuje pomoc související s osvojením dítěte či svěřením dítěte do pěstounské péče, a také speciální přípravy k přijetí dítěte, pokud se jedná o pěstounskou péči na přechodnou dobu. Poskytuje také poradenskou pomoc pro osvojitele či pěstouny, při osvojení dítěte, a to v otázkách výchovy dítěte, povinnost alespoň jedenkrát v roce umožnit rodičům konzultace, ohledně výkonu pěstounské péče. Takové konzultace rodiče absolvují s odborníky. Odborníky se v tomto případě rozumí pěstouni, mající trvalý pobyt na území daného kraje, a kteří se mohou touto formou podělit s budoucími pěstouny o své dosavadní zkušenosti.

Krajský úřad může zajišťovat i přípravu a poradenskou pomoc v případech poručenství, a to pokud poručník o dítě osobně pečuje. V této situaci se jedná i o případy, kdy je dítě svěřeno do péče jiné fyzické osoby.¹²

Krajský úřad dále rozhoduje o státním příspěvku pro zřizovatele zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ve vztahu k obcím a obcím s rozšířenou působností je nadřízeným orgánem a zároveň orgánem odvolacím, který přezkoumává rozhodnutí vydávaná těmito obcemi v rámci správního řízení.¹³

Krajský úřad je tedy nadřízeným orgánem všech obcí a obcí s rozšířenou působností v daném kraji. Je zároveň odvolacím orgánem a zabývá se odborným poradenstvím v oblastech náhradní rodinné péče, a to konkrétně osvojením či pěstounstvím.

¹² Srov. ŠPECIÁNOVÁ. Sociálně-právní ochrana dětí, s. 23.

¹³ Srov. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>.

1.4. Ústřední orgán v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

1.4.1. Ministerstvo práce a sociálních věcí

Ministerstvo práce a sociálních věcí vykonává především legislativní, metodickou a kontrolní činnost a přezkoumává pravomocná rozhodnutí krajských úřadů v odvolacích a přezkumných řízeních.

Spolupracuje s institucemi na národní úrovni, monitoruje zde oblast práv dětí, účastní se na plnění Úmluvy o právech dítěte a dalších mezinárodních úmluv. Vytváří výzkumy a analýzy na celorepublikové úrovni, díky nimž vytváří právní normy, národní strategie v oblasti ochrany práv dětí a metodické příručky pro OSPODY.¹⁴

Do působnosti Ministerstva spadá péče o rodinu a ohrožené děti. V rámci této činnosti Ministerstvo vydává právní úpravu pro úsek sociálně-právní ochrany dětí, a to právní předpisy a směrnice a zároveň vede celostátní evidenci fyzických osob a právnických osob, kterými se orgány OSPOD zabývají.¹⁵

Ministerstvo práce a sociálních věcí je tedy nejvyšším orgánem a odvolacím orgánem pro státní správu v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, a proto má na starost v této oblasti nejvíce doplňujících činností, které přesahují všechny typy obcí a kraje.

1.5. Další koordinační orgány státní správy, které také vykonávají sociálně-právní ochranu dětí podle zákona č. 359/1999 Sb.

1.5.1. Úřad práce

Na základě ustanovení § 50 písm. a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, příslušná krajská pobočka úřadu práce provádí inspekci u pověřených osob. Účelem inspekce je kvalita poskytování sociálně-právní ochrany dětí stanovená standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí. Pro postup této

¹⁴ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Činnost MPSV v oblasti sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/cinnost-mpsv-v-oblasti-socialne-pravni-ochrany-deti>.

¹⁵ Srov. Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>.

inspekce platí i ustanovení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, o postupu při výkonu inspekce v sociálních službách.¹⁶

Dále úřad práce v oblasti OSPOD poskytuje dávky pěstounské péče a přezkoumává osoby v evidenci, tedy osoby, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, a osoby pečující, tedy osoby, které nejsou pěstouny. O nároku na tuto dávku rozhoduje příslušná krajská pobočka Úřadu práce. Jedná se o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče.¹⁷

Krajská pobočka Úřadu práce tedy provádí inspekci pověřených osob a dodržování standardů u vybraných OSPODŮ a také má na starost výplatu všech peněžitých dávek, týkajících se oblasti pěstounské péče.

1.5.2. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Tento úřad byl zřízen ustanovením § 3 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Je správním úřadem s celostátní působností a je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Je zřízen jakožto orgán sociálně-právní ochrany dětí. Tento úřad působí jako ústřední orgán podle mezinárodních smluv a nařízení Evropské unie. Předmětem jeho činnosti je především pomoc při vymáhání výživného ze zahraničí a do zahraničí, při řešení mezinárodního únosu dětí, při zajištění práva styku mezi dítětem a rodičem a při mezinárodním osvojení.¹⁸

Jedná se o instituci, která v ČR funguje již od roku 1930, která dříve měla jiný název a od té doby prošla celou řadou úprav. Nejprve byla založena jako spolek s názvem: Společnost pro mezinárodní právní ochranu mládeže v Brně. Hlavním cílem tohoto spolku byla ochrana práv dětí i za hranicemi našeho státu. Následně byl tento spolek zařazen pod Ministerstvo spravedlnosti, a to v roce 1956, s názvem Ústředí pro mezinárodněprávní ochranu mládeže. Od roku 2000 tento úřad funguje pod svým aktuálním názvem a nyní už se nezabývá pouze vymáháním výživného, ale i mezinárodními únosy dětí. Tento úřad se řídí zákonem č. 359/1999 Sb.,

¹⁶ Srov. Úřad práce ČR: *Plán inspekci poskytování sociálně-právní ochrany* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/plan-inspekci-poskytovani-socialne-pravni-ochrany>.

¹⁷ Srov. Úřad práce ČR: *Dávky pěstounské péče* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/davky-pestounske-pece>.

¹⁸ Srov. UMPOD: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.umpod.cz/urad/>.

o sociálně-právní ochraně dětí a je vázán Úmluvou o právech dítěte. Tato úmluva byla podepsána v roce 1989 v New Yorku a v České republice je publikována pod zákonem č 104/1991 Sb., navíc se tato instituce řídí nařízením Evropské unie.¹⁹

Pokud tedy Česká republika potřebuje vykonávat sociálně-právní ochranu dětí kdekoliv mimo své hranice, má na tyto aktivity zřízený právě tento úřad.

1.5.3. Vojenský újezdní úřad

V čele Vojenského újezdního úřadu je přednosta, kterým je voják z povolání, a o jeho služebním poměru rozhoduje ministr obrany. Pro zajišťování práv a povinností fyzických osob, kterým byl povolen pobyt na území vojenského újezdu, újezdní úřad pro tyto zabezpečuje hospodářský, sociální a kulturní rozvoj, jako například plnění úkolů v oblasti školství, sociální péče, zdravotnictví a kultury. Díky tomu tento úřad zřizuje a spravuje předškolní zařízení, základní školy a zařízení, které jim slouží a zároveň se tento úřad podílí na poskytování a zabezpečení zdravotní a sociální péče. K zabezpečení těchto úkolů může vojenský újezdní úřad zřídit občanské aktivity jakožto svůj poradní orgán, zástupce do těchto aktivit navrhuje shromáždění obyvatel daného újezdu. Tento aktiv, jakožto poradní orgán musí vojenský úřad zřídit, požádá-li o to nejméně polovina všech obyvatel daného újezdu.²⁰

Vojenské újezdní úřady jsou pouze čtyři v celé České republice. Primárně se řídí zákonem č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, z něhož vojenské újezdní úřady vycházejí. Mají tedy podle vyjmenovaného zákona i povinnost obstarávat sociální oblast obce, to znamená i vykonávat činnosti OSPOD, pokud je to potřeba. Nejvíce se ovšem takové úřady zabývají armádními záležitostmi, týkající se vstupu osob na území obce a jejich trvalého pobytu v tomto typu obce.

2. Činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí

V této kapitole navazuji tedy na předchozí kapitolu, kde jsem popisoval to, jakým způsobem stát zajišťuje svým občanům základní práva za pomoci struktur a funkcí státních orgánů. Nyní na tyto státní struktury a jejich činnost v oblasti orgánu SPOD

¹⁹ Srov. Tereza Pulgretová: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://mylaw.cz/clanek/urad-pro-mezinarodnepravni-ochranu-deti-695>.

²⁰ Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR: *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*, č. 222/1999, s. 3763, částka 76, oddíl 1, § 36-38 [online]. [cit. dne 10. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=222&r=1999>.

naváží a popíše hlavní činnosti obecního úřadu s rozšířenou působností, protože tyto činnosti uceleně zobrazují výkon OSPODu. Jedná se konkrétně o individuální plán ochrany dítěte, případovou konferenci a předběžné opatření, tedy hlavní metody činnosti OSPODu. Následovně popíše konkrétní problematické situace, kde se tyto specifické metody OSPODu nejběžněji využívají. Tyto situace jsem rozdělil podle místa, kde se dítě aktuálně nachází, tedy:

- a) dítě v rozpadající se rodině - rozvod - střídavá péče - syndrom zavrženého rodiče.
- b) dítě mimo rodinu - náhradní rodina x ústavní výchova:
 - 1. náhradní rodinná péče a její druhy.
 - 2. ústavní výchova - ústavní péče.
- c) Dítě v rodině - Syndrom CAN

2.1. Individuální plán ochrany dítěte

Obecní úřad s rozšířenou působností podle § 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, má povinnost vyhodnocovat aktuální problémovou životní situaci dítěte a jeho rodiny, dále má také povinnost vytvořit individuální plán ochrany dítěte, a to za pomoci rodičů nebo jiné osoby, které bylo dítě svěřeno do péče. Tento plán vyjmenovává příčiny, které dítě ohrožují, a zároveň zajišťuje opatření, která by ho před těmito příčinami měla chránit. Takový plán zároveň zlepšuje fungování role rodičů dítěte. Individuální plán ochrany dítěte se časově aktualizuje, a to zejména v případě nařízené ústavní či ochranné výchovy, kdy je dítě svěřeno do péče ústavního zařízení nebo do péče pěstounů.²¹

Individuální plán ochrany dítěte je plán práce s dítětem a jeho rodinou. Podle poznatků souvisejících s vyhodnocením situace dítěte se stanoví, jaký je hlavní cíl nebo dílčí cíle pro budoucí spolupráci s dítětem a jeho rodinou, dále také OSPOD řeší, jak by měl vypadat optimální život dítěte v rámci hrozících rizik, která dítě aktuálně ohrožují. K ochraně zájmů dítěte se využívají ochranné faktory, které poskytují dítěti podporu. Je stanoven postup pro zvládnutí daného cíle, popř. jsou stanoveny náhradní možnosti takového postupu. Jedná se o neustále měnící se dokument, a zároveň i o koordinační

²¹ Srov. MATOUŠEK, PAZLAROVÁ. *Státní orgány*, s. 16.

nástroj práce s dítětem a jeho rodinou, kdy je OSPOD klíčovým pracovníkem, který za pomoci tohoto plánu monitoruje, zda rodiče, jejich dítě, poskytovatel služeb, škola, lékař, pracovník bytového odboru či další dotčené subjekty směřují svou činností k naplňování stanoveného cíle dítěte.

Individuální plán ochrany dítěte by měl být:

1. konkrétní - cíle by měly být konkrétně vyjmenovány, např. paní Nováková si dokonce týdně dojde vyřídit přídavek na dítě na Úřad práce.
2. logický - jednotlivé úkony na sebe musí navazovat a směřovat ke stanovenému cíli.
3. strukturovaný - postupuje se od nejdůležitějších cílů/opatření k těm méně důležitějším.
4. časově ohraničený - hlavní a vedlejší cíle/opatření a dílčí aktivity musí být vymezeny termínem splnění nebo jejich změny.
5. přehledný - je potřeba použít tuto strukturu. Cíl - opatření - aktivita - ukazatel účinnosti (tento ukazatel ukazuje, jak je cíl/opatření naplňováno).
6. variantní - musí se počítat dopředu s tím, jaký bude následovný postup při práci s dítětem po naplnění stanoveného cíle. Proto se vypracovává více variant konečného scénáře. Např. Je předpoklad, že dítě zůstane v péči rodičů nebo bude umístěné mimo svou rodinu.
7. přesahový - žádný z očekávaných scénářů není pro dítě konečným verdiktem. Vždy by se mělo počítat s jakýmkoliv vývojem celé situace, a to i v případech umístění mimo rodinu, do ústavu, atd.
8. stručný - zásadou je přehlednost, srozumitelnost a jednoznačně formulovaný cíl při práci s dítětem a jeho rodinou.
9. ohraničený - všechny stanovené budoucí cíle dítěte musí směřovat k vyřešení celé situace a jeho ukončení spolupráce s OSPODEM.
10. jediný - koordinovaná spolupráce s dítětem a jeho rodinou vylučuje ostatní plány práce, pokud nejsou v souladu s tímto plánem.²²

²² Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Manuál implementace. *Vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby individuálního plánu ochrany dítěte, aktuálně platná verze z roku 2014*. Pro orgány

Individuální plán ochrany dítěte je tedy základním nástrojem OSPODu, který analyzuje rodinou anamnézu dítěte a pojmenovává konkrétní jevy, které ho ohrožují. Zároveň řeší, jak tyto negativní jevy eliminovat. Takový plán se zároveň aktualizuje podle vývoje dítěte a snaží se co nejdříve vyřešit problém dítěte, aby bylo vhodně vychováváno v přijatelném prostředí a tudíž co nejdříve s ním mohl OSPOD ukončit spolupráci.

2.2. Případová konference

Jedná se o plánované a koordinované multidisciplinární setkání rodičů, příp. dítěte a odborníků. Tito odborníci v rámci případové konference s rodinou podle zákona o sociálně-právní ochraně spolupracují nebo budou spolupracovat ve své každodenní praxi. Taková spolupráce je klíčová pro zajištění kontinuity v doprovázení rodičů a dítěte, především při přechodu z jednoho zařízení do zařízení druhého, např. před odchodem matky s dítětem z azylového zařízení nebo při návratu dítěte z ústavní výchovy či náhradní rodinné péče zpět k rodičům.²³

Pro úspěšnou případovou konferenci jsou důležité následující kroky:

- a) dobrá příprava
- b) důvěrné, bezpečné a respektující se prostředí
- c) srozumitelné, strukturované a objektivní vedení
- d) pozitivně naladěná atmosféra během konference
- e) adekvátní posouzení potřeb klienta a vzniku příčin jeho problémové situace
- f) stanovení reálného cíle a jeho dosažení, z toho by měla vzniknout dohoda
- g) dostatečná motivace pro klienta
- h) vyjednání další spolupráce a dalšího setkání
- i) vytvoření individuálního plánu péče

sociálně-právní ochrany. [online]. [cit. dne 20. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Manual-implementace-vyhodnocovani-situace-a-IPOD_MPSV.pdf/ff0642ac-df19-85cc-5f33-42b330c3a572, s. 83-84.

²³ Srov. BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Sociální práce s dysfunkčními rodinami. Praha: Portál, 2020. ISBN: 978-80-262-1624-7, s. 91.

Po ukončení spolupráce s klientem by měl navíc pracovník OSPODu, který je většinou svolavatelem této konference, zajistit následující činnosti:

- průběžně vyhodnocovat plnění stanoveného cíle.
- průběžně komunikovat se všemi účastníky konference.
- poskytovat zpětnou vazbu.
- udržovat aktivní spolupráci, zejména prostřednictvím osobního kontaktu.²⁴

Případová konference je tedy multidisciplinární setkání všech odborníků, kteří řeší aktuální životní situaci ohroženého dítěte a jeho rodiny, je to velmi efektivní nástroj OSPODu, protože OSPOD obvykle svolává a řídí tuto konferenci a celý problém řeší ve všech jeho oblastech, v oblasti psychologie, medicíny, sociální práce a mnoha dalších, a to podle specifikací daného případu. OSPOD tedy podle situace dokáže vytvořit nejvhodnější odbornou skupinu a velmi efektivně takto napomoci ohroženému dítěti a jeho rodině.

2.3. Předběžné opatření

Rozhodnutí pro umístění dítěte do ústavní výchovy nařizuje tzv. předběžné opatření. Žádost o předběžné opatření vydává OSPOD. V rámci předběžného opatření musí OSPOD popsat klíčové skutečnosti, které ovlivňují vystavení tohoto rozhodnutí. Dále musí OSPOD definovat osobu dítěte a také stanovit, do jakého zařízení má být takové dítě přechodně umístěno. Takový návrh následovně schvaluje příslušný okresní soud, v jehož obvodu má konkrétní OSPOD sídlo. Vzhledem k akutnímu ohrožení života dítěte je potřeba co nejrychleji předběžné opatření vydat a schválit, proto je soud povinen o návrhu rozhodnout neodkladně, a to nejpozději do čtyřiaadvaceti hodin od jeho vydání OSPODEM podle § 453-456 zákona, o zvláštních řízeních soudních. Tímto opatřením také soud určuje vhodné prostředí, do kterého má být dítě umístěno. Může jít o vhodné příbuzné či druhého rodiče dítěte. Pokud takový příbuzný nebo druhý rodič není vhodný nebo není nalezen, popř. stav dítěte vyžaduje speciální péči nebo neutrální prostředí, pak je dítě umístěno do vhodného prostředí. Může se například jednat o pěstounskou péči na přechodnou dobu nebo pěstounskou péči. Pokud z důvodu kapacity není nalezen vhodný pěstoun, tak až poté přichází na řadu ústavní zařízení či

²⁴ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Manuál k případovým konferencím*. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, 2011. ISBN: 978-80-7421-038-9, s. 23.

dětský domov. V takovém případě předběžné opatření trvá po dobu maximálně jednoho měsíce od jeho doby vykonatelnosti. Tato doba nastává vydáním takového opatření. Soud takové opatření může prodlužovat, a to vždy o jeden měsíc. Celková doba trvání předběžného opatření však nesmí přesáhnout dobu šesti měsíců.²⁵ Pokud se nejedná o rychlé předběžné opatření do čtyřiaadvaceti hodin, tak pracovník OSPODu může přípravu umístění dítěte do ústavní výchovy konzultovat s jeho rodinou a může zároveň iniciovat setkání, na kterém vysvětlí důvody umístění dítěte to takového typu péče. Pracovník OSPODu může čerpat i z názorů odborníků, kteří vypracovali odborné posudky, může také svolávat již zmiňovanou případovou konferenci, kde se řeší především podmínky pro vhodné prostředí po návratu dítěte zpět do rodiny. Je důležité, aby pracovník OSPODu celou problematiku vnímal citlivě, nijak neponižoval rodiče dítěte a respektoval jejich citovou vazbu na dítě. Zároveň by měl informovat rodiče o možnosti nesouhlasu s rozhodnutím OSPODu a možnostmi svůj postoj sdělit soudu.²⁶

Předběžné opatření tedy slouží jako akutní nástroj pomoci pro dítě, které je nezbytně ohroženo na životě. OSPOD musí přesně vyjmenovat důvody pro jeho vydání a zjistit, zda dítě potřebuje pouze pomoc příbuzných v rodině nebo pomoc ve specializovaném zařízení. Následně soud musí ve zrychleném řízení vydat rozhodnutí, kterým se OSPOD řídí a je zároveň jeho vykonavatelem.

Pro vytvoření celorepublikového obrazu fungování OSPOD připojuji statistické shrnutí všech evidovaných případů v rámci OSPOD.

„Statisticky za kalendářní rok 2019 bylo v rejstříku Om v ČR evidováno 167 053 jednotlivých případů. Rejstřík Om eviduje děti a jejich rodiny, s nimiž OSPOD spolupracuje a poskytuje jim určitou pomoc v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Ve stejném kalendářním roce bylo evidováno v rejstříku Nom 30 657 jednotlivých případů. Rejstřík Nom eviduje děti, u kterých byl ve sledovaném roce OSPOD dožádán o vyřízení určité záležitosti a které byly z toho důvody zapsány do rejstříku Nom.“²⁷

²⁵ Srov. TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Právo prakticky. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN: 978-80-7552-864-3, s. 120-121.

²⁶ Srov. BECHYŇOVÁ, KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny*, s. 117.

²⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2019*.

[online]. [cit. dne 2. 10. 2020]. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2019.pdf/adbfl66c-fd77-c1d5-e991-11b6f55f8cd1.

2.4. Dítě v rozpadající se rodině: rozvod

V této podkapitole popíší problematiku rozvodu, jaké důsledky má rozvod na rodinu a především jaké důsledky z rozvodu vyplývají především pro dítě, které i po rozdělení manželství svých rodičů je nadále společným dítětem. Popíší i problematiku rozvodu, zejména v nejzávažnějších oblastech, ve které se jedná o možnost výchovy dítěte za pomoci střídavé péče a v dalších oblastech v rámci rozvodu je i tzv. syndrom zavrženého rodiče

Všichni rodiče před rozvodem chtěli mít šťastné manželství a těžce se vzdávali naděje, že rozpad rodiny není natrvalo. V důsledku rozvodu vznikají nové problémy, jako jsou nedostatek peněz a vysoká zátěž odpovědnosti za výchovu dětí. Průměrné manželství nevydrží ani deset let a nesezdané páry spolu většinou nežijí ani tak dlouho. V důsledku toho je vysoký počet dětí, které prožívají rozvod rodičů. Obvykle se stává, že jeden z partnerů před rozvodem opakovaně odchází a vrací se zpět a zkouší obnovovat vztah i za pomoci manželských poraden. Rozhodnutí k rozvodu je závažnou záležitostí, především pokud jsou součástí rodiny děti. Takové bolestné rozhodnutí je učiněno většinou s dlouhodobou rozvahou. Člověk investoval do vztahu mnoho osobního úsilí a je pro něj velmi obtížné vzdát se všeho, co vybudoval, a začít nový život bez ničeho.²⁸

Dítě není věc, se kterou by rodiče mohli v rámci svého styku (tzn. styku s nezletilým dítětem) libovolně nakládat podle svého emocionálního rozpoložení. Také není věcí, kterou by mohli dlouhodobě či opakovaně zneužívat. I když se styk rodičů s nezletilým dítětem někdy stává nástrojem v mezirodičovských konfliktech a vztahy rodičů před rozvodem i po rozvodu jsou napjaté, tak si ale rodiče si musí vzájemně uvědomit to, že na právo styku s nezletilým dítětem mají oba dva stejný nárok. Dítě má totiž ochranu na úrovni mezinárodního práva, unijního práva, ústavního práva i v zákonné legislativě a podzákonných předpisech. Tato ochrana je základním prostředkem, který udržuje a rozvíjí vztah mezi rodičem a jeho dítětem. Takový vztah je bezprostřední a vzniká v něm citové pouto. Zároveň se jedná o prostředek, v rámci

²⁸ Srov. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-906-2, s. 15.

kterého dítě osobně přejímá od svého rodiče zkušenosti a životní vzor. Porušování takového styku protiprávně zasahuje do práv oprávněného rodiče.²⁹

Rozvod nebo rozchod nemusí být pro dítě vždy traumatický. Důsledky rozvodu si většinou děti uvědomí poté, co je nepřátelství rodičů po rozvodu již mírnější. Dětem lze v takové situaci pomoci i tím, že je rodiče ve spolupráci s OSPODem navedou tak, aby o celé situaci přemýšleli jinak. Děti si totiž musí uvědomit, že rozvod je problém jejich dospělých rodičů, kteří jsou odpovědní lidé a kterým lze důvěřovat v tom, že si své vztahové problémy dokáží vyřešit sami. Bohužel mnoho dětí mluví o svém pocitu zoufalosti a viny, že nedokázali rodiče usmířit. Takové děti se bohužel staly součástí vztahových problémů a trápí se, protože nedokáží najít adekvátní řešení, což by samozřejmě nemělo být jejich povinností. Většina dětí po rozchodu prožívá velmi proměnlivé a specifické emoce, kterým mnohdy ani rodiče sami nerozumí. Vzápětí děti s radostí pobíhají venku s kamarády a zároveň za chvíli pláčou a jsou smutné. Následně mohou být vzpurné a zlobivé. Rodiče jsou z takového proměnlivého chování rozporuplní a neví jak dítěti účinně pomoci, nemusí ani tušit co je příčinou a spouštěčem takového jednání.³⁰

2.4.1. Střídavá péče o dítě: výhody a nevýhody tohoto druhu péče.

Nutné předpoklady pro funkční střídavou péči.

Střídavá péče je v rámci výchovy dítěte opravdu nouzové řešení a soud tento typ péče stanovuje pouze, pokud není jiné řešení. V této podkapitole se zaměřím na konkrétní kritické projevy této péče, která pokud není z vůle rodičů dobrovolná, je pro dítě likvidační.

Někteří rodiče mají ve střídavé péči naději ve spravedlivé a nekonfliktní řešení. Takové, které dítěti umožní, aby mohlo být vychováváno matkou i otcem a donutí oba rodiče spolupracovat v rámci komunikace s dítětem, přičemž čas dítěte je spravedlivě rozdělen mezi oba jeho rodiče, a tak dítě nemá protekci ani u jednoho z nich. Někteří rodiče systém střídavé péče chválí za to, že jeden týden mohou pracovat a další týden se

²⁹ Srov. NOVÁK, Tomáš, CORRADINIOVÁ, Simona, VYPUŠŤÁK, Radim. *Kontakt s dětmi po rozvodu. Jak nepřijít o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN: 978-807478-910-6, s. 204.

³⁰ Srov. SMITH. *Děti*, s. 35.

mohou věnovat svým dětem. Jiní rodiče zase tento systém kritizují a tvrdí, že je to nástroj pro mocné, ale výchovně nekompetentní rodiče.³¹

Dle Klimeše je v nejlepším zájmu dítěte to, aby byli jeho rodiče usmířeni a měli se rádi. Proto střídavá výchova nikdy není v nejlepším zájmu dítěte, spíše jde o “menší zlo“, které je OSPODem připouštěno, jelikož neexistuje jiná možnost vhodnějšího řešení. Pokud se jedná o rodiče, kteří chtějí zneužívat státní moci k tomu, aby útočili na druhého rodiče, tak je zcela jasné, že v takovém vztahu bude střídavá výchova dítě poškozovat. Podmínkou výchovy, která dítě nebude ničit, je taková střídavá péče, do které všechny tři strany vstupují dobrovolně - matka, otec i dítě. Nedobrovolná střídavá péče je pro výchovu dítěte zcela nevhodná.³²

2.4.2. Syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče je fenomén, kdy rodiče používají své dítě jako zbraň proti druhému rodiči. Jedná se o psychickou manipulaci s dítětem tak, aby nenávidělo druhého rodiče a umělo mu to dávat jasně najevo. V této podkapitole se zaměřím na popis tohoto syndromu, a jakými metodami jej lze poměrně snadno odhalit. Pokud má OSPOD podezření na manipulaci s dítětem, tak může stanovit vyšetření dítěte soudním znalcem z oboru psychologie nebo o potvrzení tohoto syndromu může OSPOD zažádat i samotný soudce. Znalecký posudek následně ovlivní, kdo z rodičů má větší kompetence k výchově svého dítěte.

Jedná se o poruchu, při níž dítě vnímá jednoho rodiče jako zcela kladného a druhého rodiče jako zcela záporného. Jedná se o situaci, kdy se dítě, či více dětí, spojuje s jedním rodičem k neúprosným útokům vůči druhému rodičovi. Takový útok se přitom postupně stupňuje. Začíná přáním dítěte být s preferovaným rodičem až k odmítání druhého rodiče. Negativní postoj dítěte k odmítanému rodiči je přitom objektivně neodůvodnitelný.³³

³¹ Srov. NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě. Zájem dítěte především*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0342-1, s. 33.

³² Srov. Jeroným Klimeš: *Je střídavá péče v nejlepším zájmu dítěte?* [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova_2016-04-21.htm

³³ Srov. Web časopisu České a Slovenské psychiatrie. Původní práce: *Syndrom zavrženého rodiče*. Josef Pavlát, Janotová Dana, s. 7. [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.cspsihiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_7_12.pdf

„Určení syndromu zavrženého rodiče podporuje přítomnost těchto typu chování a vztahů:

- 1. komplikace v době styku se zavrženým rodičem*
- 2. antagonistické chování vůči zavrženému rodiči během styku (pokud se vůbec uskutečňuje)*
- 3. citová vazba k programujícímu rodiči: čím patologičtější fixace na programujícího rodiče, tím závažnější syndrom zavržení druhého rodiče*
- 4. citová vazba k zavrženému rodiči byla před jeho zavržením dobrá“³⁴*

Gardnerovy kroky diagnostikující syndrom zavrženého rodiče jsou následující:

- a) rodič má podle názoru svého dítěte výlučně samé nedostatky. Při takovém popisu rodiče dítě přijímá názory ovlivňujícího rodiče. Zároveň takové dítě tvrdí, že na takové hodnocení rodiče přišlo samo
- b) dítě obecně má odpor k rodiči a odmítá jeho přítomnost. Se zavrženým rodičem nechce být, nebaví ho s ním trávit svůj volný čas, pobyt se zavrženým rodičem dítě vnímá jako ztrátu času
- c) černobílé dělení rodičů. Dítě vnímá zavrženého rodiče jako toho nejhoršího, toho druhého vnímá jako nejlepšího. Zavržený rodič navíc působí jako odstrašující příklad pro budoucnost dítěte, např. dívka se raději nevdá, aby si nenašla vzor zavrženého rodiče
- d) automatická podpora druhého rodiče - ať řekne druhý rodič cokoliv, dítě ho v tom bude vždy podporovat, i kdyby se jednalo o cokoliv nesmyslného vůči zavrženému rodiči.
- e) odmítání proti vstřícnosti - pokud se lidé setkají se vstřícným chováním, tak obvykle vycházejí protějšku vstříc. To zde neplatí. Dítě na jakékoliv vstřícné gesto odpovídá odmítnutím s negativistickým podtextem.
- f) odmítání dítěte se rozšiřuje i na příbuzenstvo zavrženého rodiče.³⁵

³⁴ Web časopisu České a Slovenské psychiatrie. Původní práce: *Syndrom zavrženého rodiče*. Josef Pavlát, Janotová Dana, s. 8. [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.cspychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_7_12.pdf

³⁵ Srov. NOVÁK, CORRADINIOVÁ, VYPUŠŤÁK. *Kontakt*, s. 123-124.

Stát by měl za pomoci OSPODu řešit, proč se polovina všech manželství rozvádí. Nejhuře jsou na tom děti, které jsou bohužel i po rozpadu manželství pozůstatkem takového svazku, a i když by se jejich rodiče nechtěli více stýkat a komunikovat spolu, tak kvůli svému dítěti jsou k tomu nuceni. Nejhorší samozřejmě je dítě využívat jako zbraň proti druhému rodiči, kdy je tímto psychicky likvidováno i dítě.

2.5. Dítě mimo rodinu: náhradní rodinná péče

V této podkapitole popíšeme všechny druhy náhradní rodinné péče, jak probíhá výchova v určitém druhu náhradní výchovy a jaká zde může být problematika pro řešení nejzávažnějších případů v rámci OSPODu.

„Přehled typů náhradní rodinné péče:

1. svěřeni do péče jiné osoby než rodiče
2. osvojení: a) osvojení, b) osvojení nezrušitelné, c) mezinárodní osvojení
3. pěstounská péče: a) pěstounská péče, b) pěstounská péče na přechodnou dobu
4. poručenství³⁶

Tabulka (Tab.1) ukazuje počet umístěných dětí k 31. 12. sledovaného roku. Ve sloupci I. je zobrazen počet dětí v pěstounské péči, ve sloupci II. je zobrazen počet dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu a ve sloupci III. je zobrazen počet dětí v náhradní výchovné péči, tedy v ústavní péči.

Rok	I.	II.	III.
2005	4 613	-	8 648
2010	7 021	0	7 685
2011	7 463	3	7 340
2012	7 651	29	7 045
2013	8 606	108	6 524
2014	10 073	302	6 375
2015	10 923	543	5 960
2016	11 462	540	5 861

Tab.1: Přehled počtu umístěných dětí

Zdroj: KUCHAROVÁ, a kol. *Česká rodina*, s. 183.

³⁶ Kolektiv autorů. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN: 978-80-86684-47-5, s. 208.

Lze pozorovat, že počty dětí v ústavní péči se každým rokem snižují a naopak, počty dětí v pěstounské péči každým rokem narůstají.

2.5.1. Svěření do péče jiné osoby

Tento typ péče je problematický v tom, že o dítě po nezbytně nutnou dobu pečuje jiná osoba. Většinou se jedná o osobu příbuznou k dítěti. Problém zde může být s prokazováním záruky toho, že bude o dítě řádně postaráno, protože pečující osoba neprochází žádnými odbornými posudky.

Svěření dítěte do péče jiné osoby je další forma náhradní péče o dítě. Využívá se obdobně jako pěstounská péče. Stejně jako v pěstounské péči, i zde dítě postrádá rodiče nebo poručníka, který by o dítě mohl pečovat. U dítěte nedochází ke statusové změně v jeho postavení k biologické rodině. Jde pouze o to, zajistit dítěti náhradního pečovatele, který se bude o dítě starat. Zákon nestanovuje, kdo to má konkrétně být, ovšem obvykle se jedná o příbuzné dítěte či osobu blízkou. Tato osoba se péče o dítě ujímá po nezbytně nutnou dobu, kdy se o dítě nemohou starat jeho biologičtí rodiče. Aby tato forma náhradní péče nemohla být zneužita, tak zákon výslovně stanovuje, že svěření dítěte do osobní péče jiné osoby nenahrazuje ani pěstounskou, předpěstounskou ani preadopční péči. Zároveň tento typ péče má vždy přednost před péčí ústavní. Svěřenectví není na rozdíl od pěstounské péče zprostředkováno OSPODem, protože se předpokládá, že se dítěte ujme blízká osoba. Pokud je to v zájmu dítěte, tak tato osoba má přednost před jinými osobami. Stejně tak jako v pěstounské péči, blízká osoba musí mít trvalý pobyt na území ČR. I když na rozdíl od pěstounské péče tato osoba neprochází odbornými posudky a přípravou na výchovu svěřeného dítěte, tak ale i ona musí garantovat záruky řádně pečující osoby, která se svěřením dítěte musí souhlasit. Tak jako v pěstounské péči, i zde OSPOD kontroluje výchovu nad svěřeným dítětem v péči jiné osoby.³⁷

2.5.2. Osvojení

V rámci osvojení je asi nejaktuálnější problematická otázka individuálního osvojení jinou osobou. Individuální osoba je osamělá osoba, která není v žádném svazku a osvojuje si dítě do výlučné péče. V oblasti stejnopohlavních párů totiž do 22. 7. 2016 páry v registrovaném partnerství neměli možnost tímto typem osvojení adoptovat dítě

³⁷ Srov. TRNKOVÁ. *Náhradní péče*, s. 97.

do individuální péče. Ústavním nálezem bylo toto zákonné nařízení zrušeno a nyní již mohou dítě individuálně adoptovat i osoby žijící v registrovaném partnerství. Jedná se poměrně o kontroverzní téma v povědomí společnosti, které je často zmiňováno i v médiích. Názory společnosti jsou přitom stále velmi rozporuplné.

Typy osvojení rozděluje zákon č. 89/2012 Sb. takto:

a) osvojení společné – je umožněno pouze manželům, v rámci tohoto osvojení osvojenec nabývá postavení, jakožto společné dítě těchto manželů, veškeré právní vztahy k původním rodičům takovému dítěti zanikají

b) nepravé osvojení – osvojení dítěte manželem rodiče – osvojenec zde také získává postavení, jakožto společné dítě manželů, avšak příbuzenský poměr mezi dítětem a jeho biologickým rodičem zůstává stejný beze změn

c) individuální osvojení jinou osobou – taková osoba se stává jediným rodičem osvojenec, zde příbuzenský poměr k bývalým rodičům zaniká. Individuální osobou je myšlena osamělá osoba, která není ani v manželství, ani není v manželství s rodičem dítěte. Taková osoba osvojuje dítě sama. Do července roku 2016 se mohlo jednat pouze o osobu, která neuzavřela registrované partnerství, protože registrované partnerství bylo překážkou pro jednoho z partnerů, aby se mohl stát osvojitelem dítěte. Nálezem Ústavního soudu však bylo toto ustanovení zákona zrušeno 22. 7. 2016, a proto nyní může o individuální osvojení jiné osoby již požádat i člověk žijící v registrovaném partnerství.³⁸

2.5.3. Osvojení nezrušitelné

Tento druh osvojení chrání dítě před tím, aby potenciální osvojitelská rodina opravdu promýšlela adopci dítěte a aby počítala s tím, že se jedná o zodpovědnou životní volbu, která se už nikdy nedá zrušit

Osvojení nelze zrušit po uplynutí tří let od rozhodnutí o osvojení. Soud může, na návrh osvojitele, pokud je to v zájmu dítěte, rozhodnout o nezrušitelném osvojení ještě před uplynutím lhůty tří let.³⁹ Všechny problémy, které se v rodině při nezrušitelném osvojení vyskytnou, budou řešeny, jako u každé jiné přirozeně vzniklé,

³⁸ Srov. TRNKOVÁ. *Náhradní péče*, s. 29.

³⁹ Srov. Nový občanský zákoník: *Osvojení nezletilého* [online]. [cit. dne 16. 10. 2020]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/osvojeni-nezletileho>

fungující rodiny za pomoci výchovných opatření. Nikoliv zrušením osvojení. Jedinou výjimkou by byl případ nezákonného osvojení, v rámci kterého by nebyly získány souhlasy rodičů, ani by nebyly naplněny podmínky, které jsou pro osvojení zákonem vyžadovány.⁴⁰

2.5.4. Mezinárodní osvojení

Mezinárodní osvojení je specifickou oblastí, která se vzácně využívá. V tomto typu osvojení existují i určitá globální rizika. Využívá se ho spíše nouzově, aby se pomohlo dětem z oblastí válečných konfliktů.

Haagská úmluva stanovuje konkrétní postup při osvojování dítěte do zahraničí, stanovuje jasná pravidla pro zainteresované mezinárodní instituce. Ustanovuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi svého původu, biologickým rodinám zaručuje anonymitu a zakazuje jakékoliv finanční zisky z adopcí. Zároveň ustanovuje pro signatářské státy povinnost zřídit jeden ústřední orgán pro tyto záležitosti, který bude za osvojování dětí do zahraničí mít odpovědnost.⁴¹

Tato úmluva tvrdí, že právě mezinárodní adopce může nabízet výhodu stabilní rodiny v případě dítěte, pro které nelze vyhledat vhodnou rodinu ve státě jeho původu. Zároveň klade důraz na to, aby tato adopce byla v nejlepším zájmu dítěte a aby byla respektována jeho základní práva, kvůli zabránění únosům, prodeji nebo obchodování s dětmi.⁴²

Takové osvojení může být užitečné, například pokud v rodné zemi dítěte probíhá válečný konflikt a ve své zemi by mohlo přijít o život. Avšak komplikovanější pro dítě je si zvykat na zcela nové prostředí v zahraničí, jiné národnostní etnikum a jiný jazyk.

2.5.5. Pěstounská péče

Pěstounská péče se od roku 1998 značně proměnila. Kde ovšem zcela zaostává, je oblast pěstounské péče v oblasti výchovy dítěte s odlišnou sexuální orientací a jeho možností výchovy stejnopohlavními páry. Česká odborná literatura (*Pěstounská péče*, H. Pazlarová) se tímto jevem (zkoumaným převážně v USA) již zabývá a popisuje

⁴⁰ Srov. TRNKOVÁ. *Náhradní péče*, s. 59.

⁴¹ Srov. Kolektiv autorů. *Syndrom CAN*, s. 211.

⁴² Srov. Hague Conference on Private International Law: *Convention on protection of children and co-operation in respect of intercountry adoption* [online]. [cit. dne 16. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>

i výhody, které tato výchova může v ČR poskytovat a jak tento způsob náhradní výchovy v USA funguje.

Pěstounské péče se nejčastěji využívá v situaci, kdy o dítě nemůže pečovat žádný z obou rodičů ani jeho poručník. Zákon tuto formu péče upřednostňuje před ústavní péčí. Nový občanský zákoník zdůrazňuje roli pěstouna jakožto pečovatele, ne rodiče. Pěstounská péče má být realizována pouze po tu dobu, po kterou trvá překážka biologickým rodičům starat se o své dítě nebo dokud není dítěti ustanovena nová osvojitelská rodina. Biologický rodič může tedy kdykoliv zažádat o svěření dítěte zpět do své péče. Soud takovému návrhu vyhoví, pokud je to v zájmu dítěte. Se zavedením profesionální pěstounské péče, tedy pěstounské péče na přechodnou dobu, a přijetím nového občanského zákoníku se pojetí pěstounské péče proměnilo. Nyní je pěstounství bráno pouze jako dočasná forma péče o dítě, dokud o dítě nezačnou opět pečovat jeho biologičtí rodiče, případně nebude dítě osvojeno. Zákon i dohody o výkonu pěstounské péče pěstounům ukládají povinnost, aby u svěřeného dítěte pěstouni prohlubovali sounáležitost s jeho biologickou rodinou a nejbližším příbuzenstvím. Zároveň také, aby umožňovali osobní kontakt s biologickou rodinou, pokud je v souladu s individuálním plánem dítěte a nerozhodl-li soud jinak. I přes tato všechna tvrzení lze ale potvrdit, že dlouhodobá pěstounská péče je pro mnoho dětí tou nejlepší možnou volbou. Jedná se především o starší děti ve školním věku, obvykle sourozenecké skupiny, jejichž umístění do osvojitelské rodiny nelze realizovat. Může se i jednat o děti, které nejsou právně volné (rodiče o ně projevují zájem, avšak nemohou se o dítě řádně postarat). S rostoucím věkem dítěte klesá i spontánnost dítěte přilnout k novým rodičům. Na rozdíl od osvojení, adoptivní rodina neočekává od dítěte vysoké nároky a přijímá dítě takové, jaké opravdu je, to je pak pro dítě tím nevhodnějším řešením.⁴³

Dle Vyskočila (2014), se pěstounská péče v ČR nejvíce proměnila přijatým zákonem č. 91/1998 Sb. Tato změna přinesla následující změny:

- a) nově má dítě právo se vyjadřovat ke všem záležitostem týkajících se jeho osoby, k těmto připomínkám by mělo být přihlíženo jak ze strany rodiny, tak ze strany soudu
- b) výslovní podmínkou při umístování dítěte do rodiny je zájem umístovaného dítěte

⁴³ Srov. TRNKOVÁ. *Náhradní péče*, s. 79-80.

- c) soud vždy musí dávat přednost příbuzenstvu dítěte
- d) dítě může být svěřeno i do společné péče manželů
- e) před nařízením ústavní péče musí soud prověřit, zda nelze dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, která má přednost před péčí ústavní⁴⁴

Specifickou skupinou dětí v oblasti dlouhodobé pěstounské péče, o které v zahraničí, na rozdíl od ČR, pečují pěstounské stejnopohlavní páry, jsou dospívající děti s odlišnou sexuální orientací. Takové děti procházejí obdobím hledání genderové identity a jsou v tomto procesu náhradní rodinné péče obzvlášť zranitelnými. V ČR zatím žádný hlubší výzkum k této problematice neproběhl, i když je zcela jasné, že se zde takovéto případy vyskytují, avšak jen v menší míře. Zahraniční výzkumy poukazují na to, že odlišná sexuální orientace je rizikovým faktorem při výkonu pěstounské péče. Pěstouni, kteří si sami prošli tímto procesem poznávání své genderové identity, jsou takovým dětem nejlepšími průvodci. Role pěstounů je při coming-outu těchto dětí nejdůležitějším faktorem. Aktuálně tuto problematiku řeší v USA, kde probíhá kampaň na ochranu dospívajících dětí s odlišnou sexuální orientací umístěných do péče.⁴⁵

Je chybou, že v ČR chybí výzkumy zaměřené na děti v pěstounské péči, které mají odlišnou sexuální orientaci. V USA se již osvědčilo preferovat umístění dětí s odlišnou sexuální orientací do stejnopohlavních partnerství/manželství kvůli tomu, že si taková rodina prošla stejnou životní zkušeností a coming-outem, a proto může být v rámci této problematiky dítěti velmi nápomocna. Samozřejmě i v ČR jsou v pěstounské péči umístěny děti s odlišnou sexuální orientací, avšak je důležité zkoumat, jak se k tomu staví běžná česká rodina a jak je takovému dítěti nápomocna.

2.5.6. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Tento typ péče je vhodný především v situaci, kdy je potřeba rychle najít náhradní výchovu pro dítě, které je akutně vytrženo ze své biologické rodiny z různých závažných důvodů. Jedná se o dočasný typ péče, ze které dítě následně přechází do pěstounské péče, pokud se nepodaří jeho biologickou rodinu sanovat a není možný jeho návrat zpět.

⁴⁴ Srov. PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče*. Manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. ISBN: 978-80-262-1020-7, s. 14.

⁴⁵ Srov. PAZLAROVÁ. *Pěstounská péče*, 253.

Soud může na návrh OSPODu svěřit dítě do péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí v evidenci osob, a které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, a to:

- a) dobu, po kterou rodič ze závažných důvodů nemůže dítě vychovávat
- b) dobu, po jejímž uplynutí může matka poskytnout souhlas k osvojení nebo v tuto dobu takové svolení odvolat
- c) dobu po nabytí právní moci o tom, že souhlasu biologických rodičů k osvojení dítěte není potřeba

V těchto případech je soud povinen minimálně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda platí jedna z těchto tří definovaných situací, kdy je možno vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Každopádně, pokud přestane platit jedna z těchto tří vyjmenovaných situací, soud obratem stanoví dítěti opět původní formu výchovy v biologické rodině. Doba přechodné pěstounské péče je maximálně jeden rok. To ovšem neplatí, pokud stejný pěstoun má v péči i ostatní sourozence dítěte, kterým soud nařídil tuto formu výchovy v pozdějším termínu, nesmí však být u sourozence překročena doba jednoho roku, a je tím myšlený sourozenec, který byl do přechodné výchovy přijatý jako poslední. Pokud je jednoznačné, že dítě bude brzy dlouhodobě vychováváno u svých biologických rodičů, tak lze tuto přechodnou pěstounskou péči ustanovit znovu, i po uplynutí lhůty jednoho roku. Po dobu, co je dítě v přechodné pěstounské péči, tak jeho rodiče k němu mají vyživovací povinnost. Vyživovací povinnost mají také osoby, které určí soud. Také jim určí, aby tuto povinnost vykonávali vůči OSPODu, který uhrazenou vyživovací povinnost předá krajské pobočce Úřadu práce České republiky, která vyplácí pěstounovi příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Tento nárok na výživné totiž přechází z dítěte na stát.⁴⁶

2.5.7. Poručenství

Nepatří mezi formy náhradní rodinné péče v pravém smyslu, nejde zde prvotně o zajištění osobní péče dítěte, ale o správu všech jeho veškerých nebo určitých záležitostí. V určitých případech, forma poručenství je zařazována pod formu náhradní rodinné péče, pokud je poručníkem fyzická osoba, která o něj pečuje. Z pohledu

⁴⁶ Srov. MPSV: *Formy náhradní rodinné péče* [online]. [cit. dne 17. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

materiálního zabezpečení má poručník stejné postavení jako pěstoun a má nárok na dávky pěstounské péče.⁴⁷

2.6. Ústavní péče

Společnost ústavní péči dnes vnímá jako výdobytek socialismu a preferuje spíše výchovu dítěte v rámci pěstounské péče, kdy je dítě rodině blíže k běžnému životu v rodině než v institucionální výchově. Stát také pomalu začíná více upřednostňovat pěstounskou péči před péčí ústavní.

Česká republika bývá častým terčem mezinárodní kritiky pro vysoké počty dětí v ústavní péči. Jak již zmiňuje tabulka z předchozí podkapitoly, (viz 2.5. Náhradní výchovná péče) během posledního desetiletí se počty dětí v ústavních zařízeních začaly snižovat, a to zhruba o tisíc dětí ročně. Naopak, počty dětí v pěstounské péči se začaly zvedat, a to o tisíc dětí ročně. Co se týče dětí v přechodné pěstounské péči, zde se nejedná ani o počet jednoho tisíce dětí, jedná se pouze o stovkové řády. Navíc nelze přehlédnout výrazný nárůst dětí umístěných do pěstounské péče od roku 2013. Tento nárůst lze spojovat s velkou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 1999, zák. č. 359/1999 Sb. V tomto období příprav novelizace a schvalovacího procesu, média informovala o potřebě nábory velkého počtu nových pěstounů a také o tom, že se zvýší postavení pěstounů, i jejich finanční odměna. Co se týče pěstounské péče na přechodnou dobu, nejčastěji jsou do této formy péče umísťovány děti v novorozeneckém a kojeneckém věku.⁴⁸

Zařízení, která ústavní výchovu dětí vykonávají, jsou stanovena zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Těmito zařízeními jsou:

- a) diagnostický ústav
- b) dětský domov
- c) dětský domov se školou
- d) výchovný ústav

⁴⁷ Srov. TRNKOVÁ. *Náhradní péče*, s. 101.

⁴⁸ Srov. KUCHAROVÁ, a kol. *Česká rodina*, s. 182-183.

Tato zařízení poskytují péči dětem s nařízenou ústavní, či ochrannou výchovou. Taková zařízení zároveň poskytují i speciálně pedagogické a psychologické služby, a to i ambulantní formou, která je určena pro děti pobývající mimo takovéto zařízení. Taková zařízení poskytují péči rovněž dětem, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření.⁴⁹

Dalšími ústavními zařízeními jsou dětské domovy pro děti do 3 let věku, tzv. dětská centra (dříve kojenecké ústavy), spadající do gesce ministerstva zdravotnictví. Jsou upravena zákonem o zdravotních službách, č. 372/2011 Sb. § 43: „*V dětských domovech pro děti do 3 let věku jsou poskytovány zdravotní služby a zaopatření dětem zpravidla do 3 let věku, které nemohou vyrůstat v rodinném prostředí, zejména dětem týraným, zanedbávaným, zneužívaným a ohroženým ve vývoji nevhodným sociálním prostředím nebo dětem zdravotně postiženým. Zaopatřením se rozumí stravování, ubytování, ošacení a výchovná činnost. Dětské domovy pro děti do 3 let věku mohou poskytovat též ubytování ženám v průběhu těhotenství, je-li z důvodů nepříznivé životní situace ohroženo jejich zdraví.*“⁵⁰

Dále existují v oblasti ústavní péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, která také spadají do gesce ministerstva práce a sociálních věcí. Jsou upravena zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb. § 42: „*Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné odborné nutné péči. Dítě se umísťuje v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti obecního*

⁴⁹ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy*, č. 109/2002 Sb., hlava II, § 2 [online]. [cit. dne 18. 10. 2020]. Dostupné z: <https://sdv.msmt.cz/file/38848/>

⁵⁰ *Zákon o zdravotních službách*, č. 372/2011 Sb., hlava II, § 43 [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.sagit.cz/info/sb11372>

úřadu s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce dítěte nebo požádá-li o to dítě."⁵¹

Náhradní výchovná péče se tedy dělí na náhradní rodinnou péči a náhradní výchovnou péči (ústavní výchova). Náhradní rodinná péče začíná být v převaze nad ústavní výchovou, protože v rámci této výchovy má dítě větší pocit rodinného zázemí, stýká se i s nižším okruhem osob v rámci jedné samostatné domácnosti, tím pádem má i větší uspokojení potřeby soukromí. Navíc v rámci náhradní rodinné péče mu je zabezpečena větší pozornost než v rámci ústavní výchovy. Celkové povědomí české společnosti je takové, že by ústavní výchova měla být využívána co nejméně a nahradit by ji měla náhradní rodinná péče. Na základě zobrazené tabulky (Tab.1), se státu takový cíl daří poměrně dobře naplňovat. Někteří lidé si ústavní výchovu spojují s přechozím komunistickým režimem a považují ji za přežitek.

Biologický rodič cítí uje odnětí svého dítěte do náhradní rodiny nebo do dětského domova jako dvě zcela odlišná řešení. Rodič je rád, že jeho dítě bude materiálně zajištěno, ovšem bojí se o ztrátu citové vazby ke svému dítěti. Citově plochý dětský domov je pro rodiče adekvátnějším řešením, dítě je zde materiálně zajištěno a rodič se nebojí ztráty citové vazby. Zato v náhradní rodině dítě může citově přilnout k náhradním rodičům, a to vnímá biologický rodič jako ohrožující riziko, vidí zde emocionální konkurenci a bojí se o ztrátu svého dítěte.⁵²

2.7. Dítě v rodině: syndrom CAN

Jedná se o problematickou oblast, ve které popíši, jak lze správně rozpoznat rizikové faktory u dítěte, které je týrané či zanedbávané. Rizikové faktory vykazují i týrající rodiče, lze identifikovat i důvody, proč rodiče dítě týrají. Násilí v rodině se také určitým vzorcem v rodině přenáší.

Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí je v současnosti označováno pod zkratkou CAN (Child Abuse and Neglect). Tento syndrom je definován jako poškození psychického či sociálního stavu a vývoje dítěte. Takové poškození vzniká v důsledku nenáhodného jednání rodičů či jiné dospělé osoby, a je společensky nepřijatelné.

⁵¹ *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, č. 359/1999 Sb. část čtvrtá, § 42 [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.sagit.cz/info/sb99359>

⁵² Srov. ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*, Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech. Praha: Portál, 2007. ISBN: 978-80-7367-318-5, s. 130.

Příznaky tohoto syndromu vznikají aktivním ubližováním nebo nedostatečnou péčí rodičů. Pojem CAN se vztahuje na všechny formy ohrožení dítěte a jeho prostředí. Celkově se jedná o tělesné či psychické týrání, zanedbávání nebo zneužívání. Jedná se o rozmanité formy, které se mnohdy kombinují. V praxi se tento užší termín vztahuje na konkrétní postižené dítě. Problémem však je, že z medicínského hlediska je tento užší termín nepřesný, protože formy a projevy ohroženého dítěte jsou velmi rozmanité a nelze je konkrétně definovat a nelze ani popsat soubor typických příznaků pro takto postižené děti, jak je to v medicíně obvyklé.⁵³

Fyzické výživové zanedbávání nebo zanedbávání zdravotní péče má přímé následky na zdraví a vývoj dítěte. Lze je snadno diagnostikovat pediatry nebo odbornými lékaři. Ale až po delší době, kdy je zanedbávání dítěte mnohem více viditelné (zásadní podvýživa apod.).⁵⁴

Klinická praxe se v rámci zneužívání dítěte zaměřuje na důsledky traumatizace dítěte. Důsledky psychického zneužívání způsobuje aktivní ohrožení dítěte ze strany pečující osoby. U dětí, které jsou zanedbávány fyzicky, nejde o traumatizující zásah do jejich psychiky. Jde o dlouhodobé a přímé zanedbávání jejich péče. Psychické zanedbávání dítěte v něm zanechává hůře rozpoznatelné následky, než následky fyzické. Každopádně psychické a fyzické následky se vzájemně propojují. Některé reakce dítěte jsou viditelné na první pohled: únava, podrážděnost, apatie, úzkost nebo znaky deprese.⁵⁵

Odborníci upozorňují na významnost vyhledávání a vyhodnocení rizikových rodin, kterým může být včas poskytnuta sociální služba nebo psychologická pomoc, která může vyřešit týrání, či zanedbávání dětí. Zanedbávání je fenomén, který skrývá mnoho důležitých faktorů, které se vzájemně ovlivňují. Trvají velmi dlouhou dobu a působí transgeneračním přenosem v rodině. Jsou jasně vyjmenovaná rizika v oblasti prostředí dětí a rodičů, která se většinou kombinují a definují rizikovost dítěte. Odborníci se shodují v tom, že nestačí pouze identifikovat rizikové faktory, ale je velmi důležité i pozorování vzájemné interakce mezi rodiči a dítětem a vyhodnocení kvality

⁵³ Srov. Kolektiv autorů. *Syndrom CAN*, s. 9.

⁵⁴ Srov. PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. *Zanedbávání dětí, Příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada, 2016. ISBN: 978-80-247-5695-0, s. 73.

⁵⁵ Srov. PEMOVÁ, PTÁČEK. *Zanedbávání dětí*, s. 77-78.

takové interakce. Po úspěšném vytipování takové rodiny se obvykle vytváří a koncipují raně intervenční programy, které mají především preventivní povahu.⁵⁶

Rizikovými faktory rodičů jsou:

- „1. Rodič byl v dětství často a opakovaně bit nebo byl obětí násilí ze strany rodičů.*
- 2. Rodič byl trestně stíhán, je/byl duševně nemocný, měl/má problémy se závislostmi (alkohol, drogy).*
- 3. Rodič byl v minulosti podezřelý z týrání dítěte.*
- 4. Rodič má nízké sebehodnocení, je sociálně izolovaný, trpí depresemi, má nízkou schopnost řešit problémové situace.*
- 5. Rodič prožívá/prožil četné krize nebo stresové situace (např. chaotický způsob života, problematické partnerské vztahy, časté střídání partnerů, neschopnost udržet si dlouhodobě práci, dlouhodobá nezaměstnanost spojená se špatnou socioekonomickou situací, časté stěhování, špatné podmínky bydlení).*
- 6. Rodič má rigidní a nerealistické očekávání dítěte.*
- 7. Rodič dítě tvrdě trestá.*
- 8. Rodič vnímá chování dítěte jako problém, provokaci, obtěžuje ho.*
- 9. Dítě je nechtěné, je překážkou ve vedení způsobu života, kterým by rodič chtěl žít, má zdravotní problémy, je handicapované.“⁵⁷*

Hlavní faktory, které ohrožují psychický vývoj člověka (nejproblematictější v nejčasnější fázi člověka - prenatalní, perinatální a časně postnatální fázi) lze rozdělit na dvě překrývající se skupiny:

A) Rizika organického poškození, která mohou vyplývat z různých škodlivých faktorů, (např. genetických, infekčních, toxických, perinatální hypoxie, mechanického poškození, úrazů). Takové faktory působí na plod novorozence a jejich následky mohou mírně až těžce způsobovat neurologické a psychopatologické změny v organismu.

B) Podobná škála mírného, středního až velmi nebezpečného ohrožení může i vznikat z nevhodného výchovného prostředí dítěte. V útlém věku týraných či těžce zanedbávaných dětí se obě skupiny těchto rizik často prolínají. Dochází zde k vážným

⁵⁶ Srov. BECHYŇOVÁ, KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny*, s. 41.

⁵⁷ BECHYŇOVÁ, KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny*, s. 41-42.

poškozením centrální nervové soustavy v důsledku úmyslných zavinění úrazů hlavy, těžkou podvýživou dítěte dochází k narušení biologického vývoje mozku. Péče o dítě s vrozenými vývojovými poruchami je často náročná, stresující a vyčerpávající, proto se může stát, že rodiče těchto dětí mohou snáze podlehnout zanedbávajícímu postoji k dítěti. To má na dítě pozdější nepříznivé vlivy, a to zejména v dospělosti, kdy nebývají takové důsledky hned nápadné, ale na psychický vývoj dítěte působí fatálně a mohou dítěti způsobit i trvalé následky. Nevhodná péče o dítě má mnoho forem, přechody mezi nimi jsou plynulé a většinou se u dítěte projevují současně. Základní formy ohrožení dítěte jsou následující:

- a) tělesné i psychické týrání
- b) zneužívání - k uspokojení vlastních sexuálních, fyzických i psychických potřeb
- c) zanedbávání - tělesné i emoční, v rámci emocí se jedná o psychickou deprivaci⁵⁸

Existují tři možnosti přenosu násilí v rodině: řetězec rodinného násilí, transgenerační přenos a imprese sociálních vzorců chování. Řetězec rodinného násilí vzniká vnesením násilí do rodiny z jiného sociálního prostředí, např. mobbingem v zaměstnání, které vzniká poměrně často. Typicky se v rodině tento typ násilí přenáší od povahově silnějšího člena rodiny k tomu slabšímu. U transgeneračního přenosu se násilí přenáší od mocensky silnější generace (dospělí), ke generaci slabší (senioři, děti). Navíc tato silnější generace se může sama v seniorském věku stát stejnou obětí násilí. Imprese sociálních vzorců chování znamená, že se dětem už od dětství do paměti otiskují různé situace a každá má jiný emociální význam a hloubku prožitku. Tak se dítě učí vnímat a rozlišovat různorodé emociálně prožívané situace. V dospělosti takové dítě v obdobně prožívané situaci spouští naučenou reakci. Toto platí i pro zafixovaná násilná řešení. Podle některých amerických studií až 30% zneužívaných dětí se stalo rodiči, kteří opakovali své naučené vzorce chování a opět hrubým způsobem týrali své děti. Zatímco běžně se v populaci jedná o maximálně 2% - 3% rodičů. Je tedy jasně viditelné, jak transgenerační přenos v praxi funguje a opravdu, většina týraných dětí se v dospělosti sama stává týrajícím rodičem a celá situace se tak opakuje. Avšak podle odborníků je velmi důležité, zda jsou si týrající rodiče vědomi, že jejich chování jejich dětem fyzicky škodí. Poslední velmi zajímavý a podstatný poznatek je, že děti, které věří, že jejich týrání bylo oprávněné, protože zlobily, se pak samy v dospělosti obvykle

⁵⁸ Srov. Kolektiv autorů. *Syndrom CAN*, s. 10-11.

stávají týrajícími rodiči mnohem častěji než děti, které ví, že jejich týrání bylo od rodičů neoprávněné.⁵⁹

Jak se týrání nebo zanedbávání dítěte obvykle sociálním pracovníkem OSPODu řeší? Intervenční postup v rámci řešení konkrétního dítěte nebo konkrétní rodiny by měl být následující: navázání kontaktu s rodinou, vytvoření plánu ochrany dítěte, vytvoření intervenčního plánu, formulování jasných měřitelných cílů, analyzování a vyhodnocení pokroku, který rodina projevila.⁶⁰

Týrání dětí je velmi závažný společenský jev. Stát by měl tedy za pomoci statistik OSPODu zjišťovat, co je spouštěčem týrání dětí. Zda rodiče dětí nebyli ovlivněni transgeneračním přenosem, tedy nebyli v dětství sami týráni, a jak rodiče takové týrání uspokojuje a co si tím konkrétně kompenzují za komplex. Stát by se měl snažit i o včasné preventivní přecházení týrání dětí v rizikových rodinách.

3. Etická dilemata pracovníků OSPOD

V této kapitole popíši základní etické principy, které pomáhají nalézt vhodné řešení v problematických situacích. Navazuji tak na předchozí kapitolu, kdy jsem představil hlavní činnosti OSPODu a problematické situace a místa, kde se dítě aktuálně nachází. Nyní je tedy možné pokročit hlouběji do dané problematiky a začít se zabývat etickými dilematy, které ovlivňují jednání pracovníka OSPOD. Jedná se o vztah mezi jednotlivcem a společností, jehož cílem je hledání pro nalezení mravního/dobrého /nejvhodnějšího jednání ze strany dobrého sociálního pracovníka. Pro uskutečňování pravého dobra je důležitý i princip subsidiarity a solidarity. K tomu navazuje velmi důležitá otázka hranice toho, kdy musí stát zasáhnout do výchovy dítěte v rodině, a kdy stát jedná neoprávněně vůči rodičům a jejich stylu výchovy. Dále představím etiku, jakožto filozofickou praktickou disciplínu, která určitým způsobem hodnotí a popisuje jednání člověka z hlediska správnosti, které by mělo vždy směřovat k dobru. Eticky problematické situace se v sociální práci dělí podle toho, zda se jedná o etickou otázku, etický problém či etické dilema, z čehož etická dilemata jsou ta nejkomplikovanější, protože na ně nelze nalézt adekvátní řešení. Všechna možná řešení jsou totiž v rámci etického dilematu vždy špatná. Následovně se zaměřím

⁵⁹ Srov. Kolektiv autorů. *Syndrom CAN*, s. 68.

⁶⁰ Srov. PEMOVÁ, PTÁČEK. *Zanedbávání dětí*, s. 146.

na problematiku v oblasti etických dilemat sociálních pracovníků a etický kodex sociálních pracovníků.

Lidská osobnost je individuální jedinečná bytost, která je propojená s ostatními osobnostmi. Při svém rozvoji je taková bytost odkázána na vazby k druhým. Individuální a sociální složky osobnosti se vzájemně ovlivňují, společně se propojují a zároveň se mohou navzájem omezovat. Takovou skutečnost lze pozorovat, pokud si člověk uvědomuje svou existenci ve společnosti. Individuum je jednotná forma člověka formována do jedinečné podoby. Individuální osobností je každý člověk. Je jedinečnou bytostí, žádný člověk není s nikým úplně totožný, a to ani ve své tělesné, duševní a charakterové podobě. Takovým individuem se člověk stává pouze za pomoci prožívání sociálních vztahů, které vstupují do jeho individuální osobnosti a formují ji. Čím více si člověk individuálně osvojuje hodnoty, které nalézá ve svém sociálním a kulturním prostředí, tím lépe formuje svoji individuální osobnost. Např. kdo velmi dobře ovládá svůj mateřský jazyk, ten v něm nachází nejlepší prostředek pro své individuální vyjadřování a účelnou komunikaci. To znamená, že čím horší jsou sociální podmínky individuálního člověka, tím obtížněji lze rozvíjet jeho individuální osobnost, i když to není úplně nemožné. Avšak sociální složka osobnosti nevychází sama ze sebe, ale je tvořena vztahy mezi jednotlivými osobnostmi. Souhrn všech takových sociálních vztahů a skupin, které z těchto vztahů vznikají, se nazývají společnost. Společenské vztahy sice člověka úplně utvářejí, ale pocházejí ze vzájemného soužití jednotlivých osobností, bez kterých by takový společenský vztah neexistoval. Společnost existuje na sociální složce lidské osobnosti a vzniká z mezilidských vztahů. Bez existence lidské osobnosti není společnost popsitelná nebo může být špatně interpretována, jakožto samostatná přirozenost člověka.⁶¹

Každý mravně kompetentní a sociální pracovník jednající v rámci dobra by měl dbát na individualitu svých klientů, kteří jsou lidskými osobnostmi a měl by dohlížet a pracovat na jejich individuálním rozvoji. Dále by měl při svém profesním výkonu převzít rozvážnost a odpovědnost za své jednání při práci s klientem. Měl by si umět vytvořit vzhled na celou problematickou situaci a vědomě vyhodnotit, co má činit při práci s klientem, aby takové jednání směřovalo k dobru jeho klienta. Zároveň by takový sociální pracovník měl jednat v rámci principu subsidiarity, což znamená, že by

⁶¹ Srov. SUTOR. *Politická etika*, s. 24-25.

měl umožnit svému klientovi jednat dle jeho možností a schopností tam, kde je soběstačný. Jedná se o empowerment - zmocnění klienta nad jeho životem. Dobrý sociální pracovník by měl mít i přehled o solidaritě, kterou poskytuje stát/společnost jeho klientovi a zda ji poskytuje oprávněně a v adekvátní míře. Každý člověk je společenskou bytostí a je na ni závislý, člověk a společnost se navzájem propojují a ani společnost nemůže existovat bez člověka a ani člověk nemůže existovat bez společnosti.

3.1. Etika v sociální práci

Mravní kompetence sociálního pracovníka od něho vyžaduje postoj být dobrým člověkem, a to v rámci výkonu své profesní praxe. Pokud sociální pracovník zaujímá takový daný postoj, tak má mravní kompetenci vykonávat svou pozici. Pojem morální kompetence zahrnuje vhled, rozvážnost, rozhodnost a vědomí zodpovědnosti. Za pomoci takové kompetence poté sociální pracovník může zprostředkovávat morálku či morální. Proto, např. etický kodex není dostatečný pro profesní výkon sociálního pracovníka, protože v rámci mravní autonomie může být mravní jednání pracovníka v rozporu s normami platné morálky. Může se tedy jednat o etický kodex či normy organizace. Morálně kompetentní sociální pracovník je takový, který umí zodpovídat nejen za svá rozhodnutí vůči sobě, ale i vůči ostatním. Morální kompetence a zodpovědnost jsou vlastnosti, které jsou neoddělitelnou součástí sociálního pracovníka a reflektují svobodu. Taková svoboda ovšem není svébytná, protože svébytně lidé dělají vše, co chtějí. Např. utlačují druhé, ale svoboda z pohledu morality člověku dává povinnost být zodpovědný.⁶²

Sociální pracovník tedy nezbytně ke své profesi potřebuje být mravně kompetentním a zodpovědným, což vede ke svobodě. Zároveň by své jednání měl vždy vést s dobrým úmyslem ke svému klientovi.

Dobro je to, co těší a uspokojuje člověka, co odpovídá jeho tužbám a naplňuje to, co je pro něho dokonalé, řádné a žádoucí. Za nejvyšší princip dobra a jeho základní hodnotu je považováno bytí člověka. Dobro je vše, co může někoho nebo něco zdokonalit, zato zlo se projevuje tím, že v něčem chybí to, co patří k jeho úplnosti. Filozofové rozlišují absolutní a relativní dobro. Absolutním dobrem jsou myšleny abstraktní a věčné, na historických podmínkách nezávislé morální principy.

⁶² Srov. MILFAIT, René (ed.). *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012. ISBN: 978-80-86057-78-1, s. 51.

Ale relativní dobro je závislé na čase a prostoru. Spaemann tvrdí, že všichni lidé vědí, co je dobré nebo špatné, ví to i v prvotní chvíli. Ovšem jistotu tohoto správného přesvědčení lidé ztrácejí ihned po začátku uvažování nad jejich situací, např. pokud se rodiče dozvědí, že špatně vychovávají své dítě. Společnost neuvažuje o tom, zda je takové jednání z pohledu rodičů či dítěte dobré nebo špatné. Lidé pouze odsoudí rodiče v rámci celé jejich osoby, protože takové jednání považují za špatné v jeho celém absolutním smyslu. Hodnocení společností různých oblastí lidského života je tudíž absolutní a bezprostřední.⁶³

Etika se zabývá vztahem subjektu/mravnosti a společnosti/morálky, a to v rámci konkrétní situace. Má své hranice, to znamená, že z žádného sociálního pracovníka neutvoří úplně mravného jedince, protože každý člověk má své slabosti a může selhávat. Etika následuje svůj stanovený cíl, který rozvíjí do jednotlivých cílů. Jde o určení toho, co je mravně dobré/správné v rámci lidského jednání. Etika zkoumá podmínky, při kterých lze lidské jednání považovat za morálně dobré, a přitom v rámci takového jednání naplňuje své lidské bytí. Etika chce vést jedince ke zlepšující se mravní kompetenci a uplatňovat své nároky s ohledem na morální oprávněnost. Zaměřuje se na určité tematické oblasti, kterými jsou: mravní jednání, subjekty mravního jednání a instituce.⁶⁴

Etika nikdy nehodnotí celou osobnost člověka, ale pouze tu část, která nějak mravně selhává. Člověk má mnoho vrstev osobnosti a etika se vždy zabývá každou z nich zvlášť.

⁶³ Srov. NEČASOVÁ, Mírka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN: 80-210-2673-1, s 14-15.

⁶⁴ Srov. MILFAIT. *Teologická etika*, s. 54-55.

Tab.2: Tematické oblasti etické reflexe

	Jednání	Osoba	Instituce
Zájem	Mravní usuzování a jednání	Mravní bytí a mravní kompetence	mravní praktická rozumnost, uspořádání života/institucí
Otázky	Co mám dělat? Jak jedním správně?	Jak se může můj život vydařit?	Co je třeba zachovat, rozvinout, změnit?
Vztah	Co se požaduje	Co se umožňuje a může	Co se smí

Zdroj: MILFAIT. *Teologická etika*, s. 55

Podle Spaemanna, svědomí člověku říká, co má činit, aby to bylo dobré. Člověk si obvykle umí představit následky svého jednání a může za ně převzít odpovědnost. Pokud je člověk ochotný své svědomí vzdělávat, dostává se tím přes vlastní zájmy k otázce, co je obecně dobré. Např. sociální pracovník, který dostatečně nereflektuje kvalitní zpětnou vazbu, by nejspíše nejednal svědomitě. Důležitá je odpovědnost. Pokud každý člověk sám dává svému jednání smysl, pak svoji odpovědnost nemůže přesouvat na mravy své doby, ale pouze on nese odpovědnost za to, že uposlechl svou autoritu. Tomáš Akvinský, který významně ovlivnil evropské chápání etiky a morálky, rozlišuje svědomí na:

- a) předchozí svědomí - člověk reflektuje určitý úkon, který ještě nevykonal
- b) následné svědomí - člověk hodnotí již vykonaný úkon

Tomáš Akvinský také dále rozlišil lidské svědomí do tří následujících kategorií:

- a) mravní vědomí (synderesis) - jedná se o nejobecnější mravní principy, které patří do oblasti zdravého rozumu. Jsou apriorní a normativní, přikazují lidem konat dobro. Tyto mravní principy jsou vrozené a jsou společné pro všechny jedince.
- b) základní světonázorová orientace (sapientia) - zde se jedná o stanovisko člověka k otázkám jeho vlastní existence či orientace ve světě. Jde především o náboženské nebo filozofické přesvědčení, které nemá člověk vrozené, ale získané a u každého člověka je jedinečné.

c) vědění (scientia) - je faktický stav poznání člověka, které má aktuálně k dispozici. V rámci tohoto stavu jde o empirické vědění a poznávání faktů v průběhu lidského života.⁶⁵

Co je dobro a co dobro není? Jaká je hierarchie hodnot a jak má být závazná? To jsou dilemata, která se naskytují a řeší v mnoha filozofických směrech, někdy se vztahem k náboženství, někdy na základě racionálního uvažování. Má být upřednostňován blahobyť, zdraví, životní spokojenost či slast? Nebo by mělo být prioritou chování jedince v souladu se společenskými zásadami a mravními požadavky? Které mravní požadavky přináší člověku nepříjemné pocity k jejich plnění? Kdo o tom má rozhodovat? Klient, politik nebo sociální pracovník?⁶⁶

Etická reflexe morálního chování a mravního jednání lidí směřuje k nalezení a odůvodnění toho, co je eticky správné. Hledá proto kritéria a argumenty, které stanovují mravně správné jednání. Základní otázkou takového jednání může být, např. jak má sociální pracovník jednat? Proč má takto jednat? Etická reflexe se vztahuje ke konkrétním jednajícím osobám a sleduje jejich mravní kvality a kompetence. Sociální pracovníci obvykle vědí, co je dobré a správné jednání, ale mnohdy takto poznané správné jednání nejsou schopni vykonávat. Etika usiluje o to, aby se člověk stal mravní bytostí. Je to ovlivněno individuálním pohledem na člověka s vědomím toho, aby byl odpovědným. Etika reflektuje i nadindividuální mechanismy či struktury veřejných institucí, které stanovují to, jak člověk smí jednat ve společnosti. Etika také zkoumá podmínky, které takové instituce vytvářejí a zda tyto podmínky vedou k mravnímu jednání či mu zabraňují. Etika není považována za primární zdroj mravního poznání a toho, jak má člověk jednat. Je zdrojem mravního poznání, kterým jsou lidské zkušenosti, buď se sebou samotným, nebo se svým okolím. Konkrétně se jedná o smysl života člověka, a kam směřuje jeho život. Etika je vědecká disciplína praktické filozofie, která se systematicky a metodicky zabývá individuálním nebo společenským lidským jednáním, s ohledem na morální kvalitu života (moralita). Právě pomocí morality se určuje to, co je morální a co morální není. Etika člověka přivádí k mravní kompetenci a v rámci takové kompetence řeší, jaké je mravně dobré a správné lidské

⁶⁵ Srov. NEČASOVÁ. *Úvod do filozofie*, s. 15-16.

⁶⁶ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-473-7, s. 79-80.

jednání, s ohledem na mravní kvalitu individuálních osob nebo strukturálních společenských institucí, které přesahují individuální jedince i mezilidské vztahy.⁶⁷

3.1.1. Princip subsidiarity a solidarity, hranice vztahu mezi rodinou a státem.

Politické instituce jsou povinné regulovat své vztahy vůči společnosti za pomoci principu subsidiarity. Je důležité, aby rozvoj demokracie vycházel ze vztahové sítě uvnitř společnosti. Aktivity občanské společnosti, jako jsou dobrovolnictví a spolupráce v soukromě-společenské sféře, jsou označovány jako třetí (občanský, nevládní, neziskový) sektor. Tento třetí sektor se od státní a tržní sféry a představuje nejvhodnější prostředek pro individuální a sociální rozvoj osobnosti, která v těchto aktivitách může nalézt prostor pro smysluplnou pomoc druhému člověku v nouzi. Takový rozvoj mimo oblast státu vytváří zcela nový prostor pro dobrovolné přímé působení občanů, kteří takto mohou doplňovat stát. Tato pomoc je zprostředkována neformálně a je protipólem konfliktnímu jednání a konkurenčnímu boji, který dnes v rámci státní sféry převládá. Proto spolupráce mezi lidmi v rámci solidarity překonává ideologická rozdělení a hledá to, co všechny zúčastněné spojuje.

Příklady dobrovolnictví potvrzují, že občanská společnost je místo, kde je vždy možná obnova veřejné etiky v rámci solidarity. Na takových aktivitách mají všichni lidé s důvěrou přispívat svou pomocí k dobru celé společnosti, nejvíce těm nejslabším a nejpotřebnějším. Takto je tedy využíván princip subsidiarity/subjektivitu společnosti.⁶⁸

Princip subsidiarity je obecný princip pro stanovení řídicího pravidla pro určení kompetencí při uskutečňování obecného dobra. Tento princip reflektuje to, co může jedinec vytvářet pomocí vlastních sil a schopností. Takovou soběstačnost by mu společnost neměla odnímat a měla by mu ji ponechat. Princip subsidiarity brání svobodnou iniciativu jedince ve společnosti a hájí právo menších v rámci společenského života a budování společenského řádu od jednotlivce ke společnosti. S ohledem

⁶⁷ Srov. MILFAIT. *Teologická etika*, s. 55-56.

⁶⁸ Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN: 978-80-7195-014-1, s. 265-266.

na státní strukturu, princip subsidiarity brání samosprávu před centralismem a i před totalitními politickými tendencemi.⁶⁹

Solidarita je pravou mravní ctností. Není to jen povrchní soucit s druhým člověkem, který trpí. Je to trvalá odhodlanost člověka usilovat o společné blaho všech lidí, protože všichni lidé jsou za celou společnost odpovědní. Solidarita je na úrovni základní společenské ctnosti, jelikož patří do oblasti spravedlnosti. A právě spravedlnost je tou ctností, která se zaměřuje na společné dobro.⁷⁰

Solidarita k ostatním lidem je přirozeným lidským projevem, měla by se vztahovat nejen na jednotlivce, ale i na širší společenství. Problémem je vytyčení okruhu osob, ke kterým by lidé měli být solidární a jakou míru solidarity by jim měli projevit. Nejedná se pouze o dobrovolnou solidaritu občanů, ale i jakou míru solidarity by měl společnost garantovat stát a jak by ji měl od svých občanů vynucovat. Jde zde o problém přerozdělování solidární pomoci, kterou stát disponuje. Potřeby občanů v nouzi jsou vždy vyšší než státní zdroje. Proto musí stát umět rozeznávat oprávněné nároky svých občanů od neoprávněných.⁷¹

V rámci principu subsidiarity je nesprávné dnešní fungování státu, kdy stát řeší pouze závažné a naléhavé problémy svých občanů, zároveň stát vyčkává na to, až takové problémy nastanou a teprve poté je začne řešit. Např. až když rodiče trvale a závažně selhávají ve výchově svých dětí, tak teprve v takovém okamžiku stát zasáhne. Ve většině případů ale stát zasáhne pozdě. V rámci tohoto principu, by ale stát měl takové úkoly plnit předem a průběžně, nikoliv až po vzniku závažné situace. Stát by měl směřovat k dobru svých občanů a takové dobro by jim měl zprostředkovávat již před vznikem závažných a fatálních existenčních problémů a měl by svým občanům garantovat právo na pomoc od společnosti, přičemž taková pomoc by vždy měla vést ke svépomoci jeho občanů.⁷²

Solidarita od státu se dělí na:

a) povinnou solidaritu: např. placení daní, sociálního pojištění, každý občan podílí na uspokojování potřeb celé společnosti, kterou řídí vláda, a pomocí zákonů daně reguluje parlament. Solidarita v rámci rodiny je státem podporována

⁶⁹ Srov. SUTOR. *Politická etika*, s. 41.

⁷⁰ Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium*, s. 133.

⁷¹ Srov. MATOUŠEK, *Základy*, s. 80.

⁷² Srov. SUTOR. *Politická etika*, s. 42-43.

v rámci zachování tradic i zákonů, např. pokud je v rodině nějaký člen nesoběstačný a potřebuje náležitou péči, tak stát považuje za zcela přirozené a nezbytné, aby se o něj postaral člen rodiny. V ČR jde spíše o případy péče o malé děti, v menší míře se jedná o péči o seniory, či postižené.

b) nepovinnou solidaritu: v rámci této solidarity není státem vynucováno solidárně se angažovat k nepříbuzným lidem. Jedná se o dobrovolnou solidaritu, která je motivačně podmiňována směrem od neziskových organizací (Člověk v tísni) či církve - např. církevní organizace Charita ČR.⁷³

Každý sociální pracovník by měl znát princip subsidiarity i solidarity a měl by jednat podle těchto principů. Měl by chránit samosprávu před vlivem politických zájmů a své klienty podporovat ke zmocnění (empowermentu) - převzetí odpovědnosti za svůj život. Tím klient přestane být závislý na pomoci od státu/společnosti a může fungovat sám ve společnosti.

Dnešní problém v rámci státní sociální politiky vztahující se k zájmům rodiny je otázka, jak politické ovlivňování státních institucí a struktur pomáhá podpořit tradiční základní podobu rodiny, resp. manželství založené na intimním svazku rodičů a dětí. Politika přitom podle ústavy a obecného dobra v tomto směru rodinu podporuje, ale zároveň musí svobodný právní stát respektovat hranice soukromé sféry v rámci osobních rodinných hodnotových žebříčků jedinců, což garantují základní práva státu.

Proto má stát nastaveny tolerantní hranice toho, dokdy jsou rozdílné formy rodin společensky přijatelné a kdy už přijatelné nejsou. Stát proto podporuje i rodiny, které jsou nemanželské či neúplné. V takových rodinách jsou rodiče obvykle samoživiteli a děti zde nemají takové stabilní zázemí pro svůj rozvoj. Rozvoj jinak zajišťuje manželská a úplná rodina.⁷⁴

Politické instituce mají základní význam pro vzájemné společenské soužití. Takové soužití je vztah mezi člověkem a politickou institucí. Z institucí vyplývá normativní nárok na to, že nesmí být stavěny proti přirozenému právu člověka na individuální nárok na svobodu. Lidé jsou ze své sociální povahy vždy odkázáni na instituce, které by ale měly umožňovat, usnadňovat a ulehčovat vzájemné soužití lidí ve společnosti. Takové instituce mohou selhávat a nemusí být vždy zcela úspěšné, proto je velmi nutné

⁷³ Srov. MATOUŠEK, *Základy*, s. 80.

⁷⁴ Srov. SUTOR. *Politická etika*, s. 288.

i jejich hodnocení (i případná kritika). Nejedná se ale o kritiku, která tvrdí, že lze společenský život naplňovat i bez politických institucí. Taková kritika musí být stavěna na jejich významu, který by měl zaručovat dobrý život lidské osobnosti ve společnosti.⁷⁵

Jak by měl stát jednat dle svých morálních principů a jak by měl řídit životy svých občanů? Jaké sociální uspořádání by měl stát nastolovat? Kde je hranice toho, kam může stát do života svého občana zasáhnout, a kde tato hranice končí? Stát centrálně zastupuje všechny své občany a tito občané rozhodují, jaké budou platit zákony. Otázka, jak by se měl stát stavět ke svým občanům je stejná jako otázka, jak by se občané měli chovat k ostatním občanům. Stát je donucovací nástroj a k donucení svých občanů může využít mnoha různých prostředků jako: OSPOD, policii, soudy, či vězení. Takto své občany donutí dělat to, co chce, ať se to občanům líbí či nikoliv, a či s takovým rozhodnutím státu občané souhlasí nebo nesouhlasí. Nejde pouze o to, co by lidé měli a neměli dělat, ale z morálního hlediska jde o to, k čemu jsou oprávněni nebo zavazováni ve vztahu jednoho k ostatním. Jde o hranici dobrého jednání občanů a kdy a v jaké míře jsou rodiče oprávněni řídit výchovu svých dětí v rámci jejich dobré výchovy. Jedná se i o hranici špatného jednání rodičů, kdy je hranice překročena a děti jsou rodiči vychovávány špatně a taková výchova je neoprávněná, protože děti jsou týrané či zanedbávané.⁷⁶

Chybou státu je tedy to, že v rámci orgánu SPOD vždy řeší špatnou výchovu dětí až poté, co dojde k velmi závažnému problému, který je již zcela viditelný pro společnost. Dokud je ve stínu, tak to společnost nezajímá. Proto by stát měl dbát na primární prevenci a tím předcházet vzniku takto závažných problémů, měl by průběžně sledovat už lehké náznaky vznikajících problémů v rizikových a sociálně znevýhodněných rodinách. Kdy má stát zasáhnout do rodiny? Nejde pouze o to kdy má stát zasáhnout, ale jakou mírou. Stát by měl zasahovat preventivní formou, když je ohroženo a narušeno dobro/blaho dítěte a měl by efektivně pracovat s celou rodinou, která dítě vychovává a předává mu své určité hodnoty a postoje. Samozřejmě by měl stát umět odhadnout přiměřenou míru zásahu do rodiny, který rodinu vždy poznamená, a to buď pozitivně či negativně.

⁷⁵ Srov. SUTOR. *Politická etika*, s. 29.

⁷⁶ Srov. SWIFT, Adam. *Politická filozofie, Základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN: 80-7178-859-7, s. 15.

3.2. Rozlišení etické otázky, etického problému, etického dilematu a požadavků v sociální práci

Etika je praktická filozofická disciplína, která se zabývá hodnocením a popisem toho, jak člověk jedná a jak by jednat měl. To znamená, zda člověk jedná dobře či zle, mravně či nemravně, a jak svým jednáním směřuje k dobru a mravnosti.

Banksová rozděluje dilemata sociálních pracovníků na „a) etické otázky, b) etické problémy a c) etická dilemata.

a) etické otázky - procházejí veškerou náplní sociální práce (včetně toho, co se jeví jako „právní“ či „technické“ záležitosti). V tomto ohledu probíhá sociální práce v kontextu sociálního státu, který je založen na principech sociální spravedlnosti a veřejného blaha a sociální pracovník má profesionální vztah k jeho uživateli. I když sociální pracovník, např. uvažuje o tom, zda-li svému klientovi udělí povolení k parkování pro osoby se zdravotním postižením. Nad tím sice může morálně uvažovat, ale takové uvažování nepostrádá etický obsah.

b) etické problémy - nastávají, pokud sociální pracovník řeší situaci zahrnující obtížné morální rozhodnutí. Například, pokud musí zamítnout žádost klienta, který je sice v nouzi, avšak tento klient nespĺňuje stanovená kritéria dané instituce.

*c) etická dilemata - nastávají, pokud sociální pracovník čelí nutnosti volby mezi dvěma stejnými nevhodnými možnostmi řešení klientovi problémové životní situace. To může, např. zahrnovat konflikt mezi morálními principy a není jasné, které rozhodnutí je to správné. Např., měl by sociální pracovník obejít kritéria, kvůli udělení povolení k parkování, aby pomohl klientovi v nouzi, nebo by se měl řídit pravidly a odmítnout udělit povolení klientovi, který jej potřebuje? Sociální pracovník tedy čelí konfliktu mezi zájmem klienta a mezi veřejným zájmem v dodržování pravidel a kritérií, která platí pro všechny.*⁷⁷

„Tudíž to, co je technickou záležitostí pro jednu osobu (jednoduše aplikovat pravidla), může být etickým problémem pro osobu druhou (těžké rozhodnutí, ale je jasné, jaké rozhodnutí má být učiněno) nebo dilematem pro osobu třetí (zdá se, že zde

⁷⁷ BANKS, Sarah. *Ethics and Values in Social Work*. Practical Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG 21 2XS and London: MACMILLAN PRESS LTD, 1995. ISBN: 978-0-333-60919-4, s. 12.

*není žádné východisko). Záleží na tom, jak sociální pracovník vidí danou situaci, jaké má zkušenosti s činěním morálních rozhodnutí a jaké upřednostňuje morální principy.*⁷⁸

Etické otázky podle Banksové zahrnují jakákoliv legislativní rozhodování v rámci sociální práce, např. zmiňovaného povolení postižené osoby parkovat na vyhrazeném místě pro postižené osoby. Oblast etických problémů zahrnuje pro sociálního pracovníka obtížné morální rozhodování, které ale lze vyřešit z jeho strany. Sociální pracovník zamítne žádost klienta pro nesplnění stanovených požadavků. Tímto se problém vyřeší, i když s ním sociální pracovník nemusí souhlasit. Nejproblematictější oblastí pro sociálního pracovníka jsou však etická dilemata, kdy se sociální pracovník musí rozhodnout mezi dvěma stejně nevhodnými řešeními problematické situace klienta. Jde o morální konflikt jeho svědomí a pracovník neví, které rozhodnutí je nejvhodnější.

Sociální práce se zaměřuje na práci s klientem, a klade na pracovníka etický požadavek na:

1. Znalost klienta a jeho životní situace

Rozsah a způsob dosažení znalosti rodinné anamnézy klienta vyplývá ze zvolené metody sociální práce a příslušných nařízení sociálním pracovníkem. Existuje zde ale i etický rozměr, který vyžaduje hlubší poznání klienta, aby mu bylo možné poskytnout určitou pomoc v úzké souvislosti s jeho osobní situací. Volba metody sociální práce totiž vychází spíše od klienta, než od určité zamýšlené strategie sociálního pracovníka. Eticky citlivý přístup tedy předpokládá schopnost sociálního pracovníka porozumět určité problémové situaci klienta a způsobu jeho uvažování.

2. Vymezení a dodržení rozsahu pomoci

Sociální pracovník musí odpovídat požadavku klienta. I když může vidět určité souvislosti případu, tak ale musí řešit danou zakázku. Např. pracovník vyřizuje dávky hmotné nouze, ale neřeší, jak s nimi jeho klient naloží, může je například všechny utratit za alkohol. Vyplývá tedy, že etický rozměr konkrétního případu může vyžadovat schopnost pracovníka odhlédnout od dalších možností intervence. Etický aspekt situace tedy vybízí sociálního pracovníka k hlubšímu prozkoumání celé situace klienta, tvorbě

⁷⁸ BANKS. *Ethics*, s. 12-13.

další intervence a k odůvodněnému odstupu, popř. dalším možnostem řešení klientova problému.⁷⁹

Sociální pracovník by měl při prvotní práci s klientem splňovat tyto dva vyjmenované kroky. Měl by zanalyzovat klientovu rodinnou anamnézu, a to i v etické rovině, kdy klienta poznává více do hloubky, spolu s jeho životními okolnostmi. Životní minulost klienta totiž ovlivňuje i nyní, a to se může dít i podvědomě, např. transgeneračním přenosem. Následovně by se pracovník měl zaměřovat na požadavky klienta, v případě OSPODu je tím myšlen zájem dítěte a jeho rodina. Toto ovšem může být problém, pokud požadavky organizace nejsou v zájmu klienta?. Pak ovšem záleží na příslušném sociálním pracovníkovi, zda jedná v rámci morální kompetence, tedy, kdy sociální pracovník jedná pro dobro klienta a je morálně kompetentní i vůči nařízením OSPODu, protože jedná dle svého svědomí a zodpovědnosti.

3.2.1. Problematika etických dilemat a etického hodnocení v sociální práci

I když se někdy stává, že sociální pracovníci při svém rozhodování vědomě zastírají existenci klientova etického dilematu, o kterém vědí a před svým klientem ho zlehčují, tak to z jejich pohledu může být zcela v pořádku. Naopak z hlediska morálního a jejich svědomí se jedná o jednání nemorální. Z etického pohledu na člověka, je takovýto typ jednání zcela nepřijatelný. Pracovníci se následně mohou vymlouvat na to, že vzniklé etické dilema u svého klienta nezaregistrovali či ho zaregistrovali, ale v úplně jiné podobě, než skutečně je.⁸⁰

Často to bývá ze strany pracovníků kvůli jejich zaneprázdněnosti či pohodlnosti. Snaží se spolupráci s klientem ukončit co nejdříve, protože nejsou tak pracovně motivovaní nebo se bojí svých nadřízených, pokud by jednali, proti jejich pravidlům či zákonům. Samozřejmě se může jednat i o pracovníky, kteří se blíží k syndromu vyhoření nebo již jsou vyhořelí.

⁷⁹ Srov. FISCHER, Ondřej, MILFAIT, René a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3, s. 14-15.

⁸⁰ Srov. ŠRAJER, Jindřich, MUSIL, Libor (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno: Albert, 2008. ISBN: 978-80-7326-145-0, s. 95.

V oblasti sociální práce dlouhodobě přetrvává stav, kdy se sociální pracovníci snaží nově vyskytlým etickým dilematům vyhýbat nebo je přehlížet. Jednají tak proto, aby mohli takto nově vzniklým a nepříjemným situacím uniknout. Jde o únik od vnitřní konfrontace s projevy nenaplnění ideálních očekávání. Takový stav se běžně pracovníkům v sociální sféře často opakuje a výskyt a řešení etických dilemat v nich vyvolává velmi nepříjemné pocity související s velmi obtížným rozhodováním mezi konkrétními možnostmi, z nichž většinou každá možnost má určitou negativní váhu. Pracovníci navíc tato dilemata osobně vnímají, jako nemožné je vyřešit. Takto opakující se situace přináší vysokou psychickou zátěž na pracovníka, která se navíc kumuluje, a proto se od ní pracovníci snaží odtrhnout.⁸¹

Snaha sociálního pracovníka vyhýbat se obtížnému dilematickému rozhodování bývá provázána povinností respektovat a akceptovat nastavená pravidla organizace. Ne vždy tato pravidla sociální pracovník dodrží. Stojí to pracovníkovi za to úsilí, když má jisté pracovní místo, aby pomáhal někomu potřebnému v rámci vyplňování zdoluhavých formulářů? Má smysl poslouchat nešťastné klienty? Má zapotřebí snášet připomínky od nepříjemného vedoucího? Je vůbec možné, aby kvůli minimu nešťastných klientů v opravdové nouzi se podporovali i ti, kteří tyto služby neoprávněně využívají? Takové otázky někdy na sociální pracovníky doléhají a právě takové otázky a dilemata mohou pracovníci přesouvat do latentní podoby.⁸²

Odklonění pracovníka od etického dilematu nebo dokonce jeho přehlížení vyústuje v nemožnost takové dilema určitým způsobem řešit. Z osobního hlediska pracovníka je v něm vyvoláván pocit očekávání konfliktu a obtížného rozhodování. Zjevné dilema je upozaděno, ale latentně zůstává v procesu práce s klientem a kdykoliv může změnit veškerý běh celého procesu práce s klientem. Pracovník ovšem nedokáže předpovědět, kdy takové zjevení dilematu může nastat. Toto může vést i k pracovnímu neúspěchu, protože při odhalení takové chyby pracovníka nadřazeným nebo klientem, může být podána stížnost. Pokud pracovník obejde dilema tím, že ho upozadí nebo úmyslně přehlídí, dilema je tímto zatlačeno do latentní fáze a z takového upozaděného dilematu se stává tzv. latentní dilema.⁸³

⁸¹ Srov. ŠRAJER, MUSIL. *Etické kontexty*, s. 94.

⁸² Srov. MUSIL. „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“, s. 41.

⁸³ Srov. ŠRAJER, MUSIL. *Etické kontexty*, s. 94.

Možnost sociálního pracovníka utlumit naléhavost obtížné dilematické volby ho nutí pro ni i něco obětovat. Udržet latentní dilema pro sociálního pracovníka znamená uznat i taková pravidla, která mu nevyhovují. Pokud by například sociální pracovník chtěl udržet podvyživené dítě v jeho biologické rodině, ale stál by si za svým rozhodnutím, tak by pak neřešil závěry multidisciplinárního týmu, které by zněly, v tomto případě, aby rodina dítě pravidelně nasýtila. Takové jednání ale není možné, protože by to na dítě mělo dramatické dopady. Pracovník by proto měl respektovat doporučení multidisciplinárního týmu a v omezeném režimu by měl rodinu podporovat, tzn., v tomto případě by měl omezeně dohlížet na nasycení podvyživeného dítěte. Díky těmto doporučujícím činnostem může pracovník následovně dosáhnout svého zájmu, kterým je udržení dilematu v latentní fázi i bez dramatického a úplného zásahu do života dané rodiny.⁸⁴

Dilema se dále dělí na zjevné a latentní dilema. Zjevné dilema je to, které vyvstalo při práci s klientem a je potřeba ho řešit. Latentní dilema je dilema, které bylo zjevné, ale pracovníkem bylo přehlíženo či úmyslně potlačeno. Latentní dilema nikam nemizí, ale stále ovlivňuje celý proces klientova problému a může se kdykoliv objevit, a to i s negativními následky pro klienta (pracovník klientovi nepomůže daný problém řešit a klient si najde pracovníka, který mu bude ochoten s dilematem pomoci) či pro pracovníka (nadřízený či inspekce může zjistit porušení etického kodexu nebo etických standardů a za takové jednání může být pracovník potrestán)

Studium etiky v sociální práci by mělo být založeno na schopnostech kritické analýzy vzniklých situací, které mají vztah k dobru a újmě všech zúčastněných osob, především klientů, u kterých je potřeba respektovat jejich svobodu a autonomii. Etika zároveň musí pomáhat sociálnímu pracovníkovi k vědomí toho, že je zodpovědný nejen ke svým klientům a zadavateli zakázky, ale i vůči sobě, a to v rámci pracovního procesu i pracovníkovy osobní integrity. Etika pro sociální práci je tedy obecná disciplína, která vyžaduje:

- a) odstup od určité a důsledně analyzované situace klienta, s ohledem na hranice takového problému

⁸⁴ Srov. MUSIL, Libor. „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“, Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN: 80-903070-1-9, s. 40.

- b) abstraktní uvažování, potřebné pro vytvoření scénáře nebo hypotézy, pro eticky přijatelné řešení celé situace
- c) analýzu předem stanoveného scénáře nebo ukončeného řešení, z pohledu všech eticky významných vlivů na hodnotu konkrétního řešení a jaké má takové řešení dopady na všechny zúčastněné osoby.⁸⁵

Správné jednání pracovníka OSPOD je tedy takové, kdy se pracovník nenechává unášet emocemi a umí si vytvořit odstup od projednávané situace. Zároveň také uvažuje dopředu a umí si představit všechny možnosti řešení stávajícího problému a jaké dopady taková řešení mohou mít na dítě v budoucnosti vliv.

Sociální práce je nejsložitější disciplínou právě po etické stránce, i když si to samotní sociální pracovníci nemusí ani uvědomovat. Zároveň by měli pracovníci zvažovat, jak jejich rozhodnutí naplňuje klientovo dobro a jaké může mít jejich rozhodnutí důsledky na klientovu budoucnost.

V rámci citlivého přístupu ke klientům je potřeba přesně pojmenovat etické hledisko a etickou přijatelnost, kterou sociální pracovník posuzuje. Nejde totiž vždy jen o jednání nebo konkrétní čin (např. hodnocení, jakým způsobem pečuje samoživitel pan Novák o své děti, které mu soud přiřkl) nebo o stav věcí, kdy jde o případný dopad problematické situace klienta na dobro druhé osoby (např. hodnotím situaci v domácnosti pana Nováka pouze v oblasti péči o jeho děti).

Jinak je tomu v případě posuzování jednání osoby a jejích charakterových vlastností. Takové hodnocení totiž přináší nejen etický, ale i morální rozměr, např. sociální pracovník dojde k závěru, že pan Novák je špatným otcem svých dětí. Takové hodnocení se týká částečně osoby pana Nováka. Tudíž z hodnocení jednání, kterým je nedostatečná péče o děti, sociální pracovník vyvodí morální soud o nezodpovědně jednajícím osobě a o jejím charakteru. I když je sociální pracovník pověřen k tomu, aby hodnotil jednání svých klientů nebo stav věcí podle etické přijatelnosti, k morálnímu hodnocení osoby a života klienta ale většinou nemá dostatek potřebných komplexních informací. Sociální pracovník by tedy vždy měl hodnotit pouze důsledek jednání svého klienta, aby vymezil prostor pro další vrstvy osobnosti, v tomto případě pana Nováka. Jednání pana Nováka tedy vykazuje nedostatečnou péči

⁸⁵ Srov. FISCHER, MILFAIT. *Etika*, s. 18.

o jeho děti, ale to ještě nemůže v sociálním pracovníkovi vyvolávat morální odsouzení pana Nováka jakožto celé osobnosti, ale pouze zhodnocení jeho špatného jednání. Protože pracovník nezná konkrétní informace, proč jsou opravdu děti pana Nováka zanedbávány, objektivně tedy nelze považovat pana Nováka za špatnou osobu, protože jde pouze jeho špatné jednání ve funkci otce.⁸⁶

Sociální pracovník by neměl pouze hodnotit stávající skutečnost, že pan Novák zanedbává své děti a hned ho celého morálně považovat za špatnou osobu. Je totiž možné, že pan Novák vyrůstal v nevhodném rodinném prostředí a nevědomě takové vzorce chování aplikuje i při výchově svých dětí. V tomto případě by se mohlo jednat i o transgenerační přenos. Proto by sociální pracovník měl panu Novákovi pomoci, obrátit se na krizové centrum pro rodiny s dětmi, kde by pana Nováka měli naučit správně vychovávat své děti.

3.3. Etický kodex sociálních pracovníků

Etický kodex zobrazuje základní etické morální principy, ze kterých může sociální pracovník vycházet při posuzování konkrétních případů, pokud je s takovými principy v souladu. Od tohoto kodexu se v rámci sociální práce mohou odvíjet i další morální hodnocení. Tento kodex garantuje etické zacházení s klientem, jak již na začátku této kapitoly zmiňuje Milfait. Etický kodex není dostatečným nástrojem pro profesní výkon sociálního pracovníka, protože v rámci mravní autonomie může být mravní jednání pracovníka dle jeho svědomí v rozporu s normami platné morálky OSPODu. V takové situaci je proto etický kodex nedostačující, protože je vytvořen pouze jako základní etické nařízení pro všechny oblasti v různorodých sociálních službách, jehož porušení je nadřízeným orgánem přezkoumáváno a případně trestáno.

Etický kodex sociálních pracovníků je dokument, který ustanovuje, že nejen posláním, ale i povinností každého sociálního pracovníka je vykonávat sociální práci zodpovědně a za pomoci multidisciplinárních týmů. Zároveň by pracovník při takovém výkonu měl dodržovat nejvyšší standardy profesionality v rámci ustanovených právních předpisů a dostupných vědeckých poznatků. Základním aspektem výkonu sociální práce je právě respektování etiky v sociální práci, protože etické povědomí je neoddělitelnou

⁸⁶ Srov. FISCHER, MILFAIT. *Etika*, s. 26-27.

součástí každého sociálního pracovníka. Tento kodex určuje pravidla zodpovědnosti a etického jednání ve vztahu ke:

- a) klientovi sociálních služeb
- b) zaměstnavateli, u kterého je sociální pracovník zaměstnán
- c) kolegům v oblasti sociální práce
- d) profesní odbornosti sociálního pracovníka
- e) celé společnosti.⁸⁷

Etický kodex sociálních pracovníků je tedy dokumentem obsahujícím základní normy dobrého etického jednání. Ve světě lze identifikovat i Mezinárodní etický kodex, který obsahuje určité základní principy etického chování, které by měly dodržovat všechny světové státy, ve kterých je sociální práce uplatňována. Takové státy by měly tento Mezinárodní kodex uplatňovat nebo ho ještě více rozpracovávat a doplňovat. Tento kodex navíc ještě doplňuje Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW). Kodex je průběžně podle potřeb aktualizován, protože se čím dál rychleji musí přizpůsobovat měnícím se podmínkám společnosti celého světa.⁸⁸

4. Využití etiky ctností v řešení konkrétních dilematických situací, které řeší pracovníci OSPOD

V této kapitole představím etiku ctností a to, jak tato etika může fungovat v rámci řešení dilematických případů na OSPODu ve všech jeho oblastech - náhradní rodinné péče, rozvodu či syndromu CAN. Navazuji tak na předchozí kapitolu, kdy jsem představil, jak etická dilemata ovlivňují jednání pracovníka OSPOD. Nyní je tedy možné pokročit hlouběji do dané problematiky a začít se zabývat vybranými a konkrétními etickými dilematy, které ovlivňují jednání pracovníka OSPOD. Nejprve popíši, co taková etika ctností představuje a jak ji definoval již Aristoteles. Zároveň představím způsob, jak lze tuto etiku implementovat do práce sociálního pracovníka na orgánu SPOD. Nakonec rozvedu konkrétní problémové úseky OSPODu - možnosti výchovy dítěte, rozdíly

⁸⁷ Srov. Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR: *Etický kodex sociálního pracovníka České republiky*. [online]. [cit. dne 24. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_ver II.pdf, s. 1.

⁸⁸ Srov. BORSKÁ, STEJSKALOVÁ, VACKOVÁ. *Lidská práva*, s. 34.

ve výchově, rozvod v rodině, syndrom CAN a popíši, jaká etická dilemata v rámci výchovy dítěte mohou v těchto úsecích nastat a jak je lze řešit.

4.1. Etika ctností

Etika ctností předpokládá určitý morální ideál člověka, ideál morální dokonalosti a v tomto smyslu i formulující představu ideální lidské bytosti a ctnostné osoby. Takové osobě jsou přitom prisuzovány určité pozitivní morální vlastnosti. Ctnosti vysvětlují, jaký druh lidských vlastností představují a jak jsou naplňovány.⁸⁹

Morální ctnost definuje Aristoteles jako vědomě volený stav, který se nachází ve svém středu a který je určován lidským úsudkem, tak, jak by ho určil rozumný člověk. Je tedy středem mezi dvěma nevhodnými způsoby, jedná se o nadbytek a nedostatek. Ctnost umí najít střed mezi těmito dvěma krajními hranicemi. Nesprávnost lidského jednání nedosahuje správné míry a krajně se odchyluje od středu. Ctnost tedy stanovuje střed, ale její hodnota a vnitřní dokonalost je vrcholem. Problémem je, že ne každé jednání vždy dosahuje středu, může se jednat o celkově špatné jednání, např. škodolibost, závist, cizoložství, krádež, vražda. Všechny tyto skutky jsou samy od sebe špatné a společnost je odsuzuje. V rámci takových špatných jednání není ničeho nedostatek ani přebytek. V těchto špatných jednáních se člověk jednoduše nemůže nikdy zachovat správně. Zde může pouze chybovat. Nemůže se rozhodnout, zda jedná dobře či nesprávně, a ani nezáleží na jeho okolnostech.⁹⁰

Podle Aristotela, dobro člověka utváří jeho celý lidský život, žitý co nejlépe a uplatňování ctností v lidském životě je nezbytnou a nejdůležitější součástí jeho života, nikoliv cvičením v takovém životě. Lidské dobro je tedy u Aristotela dosažitelné pouze za pomoci ctností.⁹¹

Ctnost je stabilní, trvalý postoj, který člověka vede k uskutečňování dobra. Ctnostný člověk má určitý postoj, který aplikuje ve svém jednání, např. v konfliktních situacích prokazuje odvahu a tím uskutečňuje dobro - pomoci druhému k záchraně jeho života. Dalšími příklady ctností je, např. čestnost, smysl pro spravedlnost nebo pevnost lidského charakteru. Nejdůležitější z těchto ctností je však morální zralost/moudrost,

⁸⁹ Srov. KUNA, Marian. *Úvod do etiky ctnosti*. Prešov: VMV - Michal Vaško, 2010. ISBN: 978-80-8084-605-3, s. 31-32.

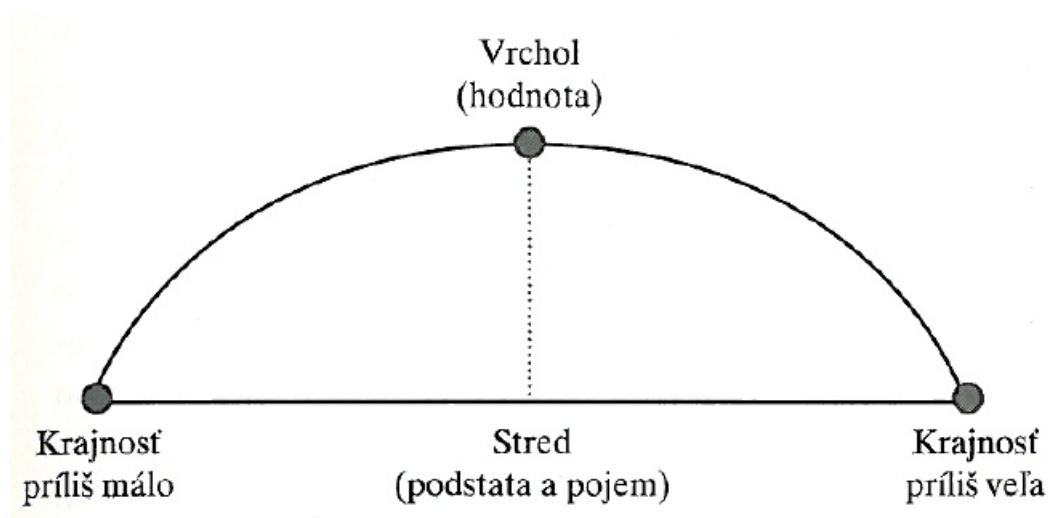
⁹⁰ Srov. KUNA. *Úvod*, s. 36-37.

⁹¹ Srov. MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti*. K morální krizi současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN: 80-7298-082-3, s. 176.

kteřá v člověku utváří schopnost zdůvodňovat a provádět taková rozhodnutí, která jsou v konkrétní situaci optimální. Člověk tedy umí aplikovat praktickou moudrost, nemůže se pouze odkazovat na určitý teoretický nadřazený princip. Musí umět prokázat zralost ohledně respektování rozdílů v oblasti tradic a hierarchii lidských hodnot.⁹²

Ctnosti jsou podle Aristotela takové vlastnosti, které člověku umožňují dosáhnout štěstí/blaženosti a bez kterých je postup k cíli (dobrému životu) nemožný. Uplatňování ctností není ale pouze prostředkem k lidskému dobru, jakožto životnímu cíli, protože ctnost je příčinou správného cíle záměrné volby. Ctnosti jsou dispozicemi člověka k tomu, aby jednal a cítil určitým způsobem. Aristotelova teorie předpokládá, že je rozdíl mezi tím, co člověk pro sebe v určitém okamžiku považuje za dobré a co je pro něho opravdu dobré. A právě aby člověk naplnil opravdové dobro, uplatňuje ctnosti a jedná tak, že volí prostředky k dosažení ctnostného cíle dobrého života. Takové volby přitom vyžadují správný úsudek a zároveň vedou člověka k děláni správných věcí na správném místě ve správnou chvíli a správným způsobem.⁹³

Schematicky se dá ctnost vyjádřit takto:

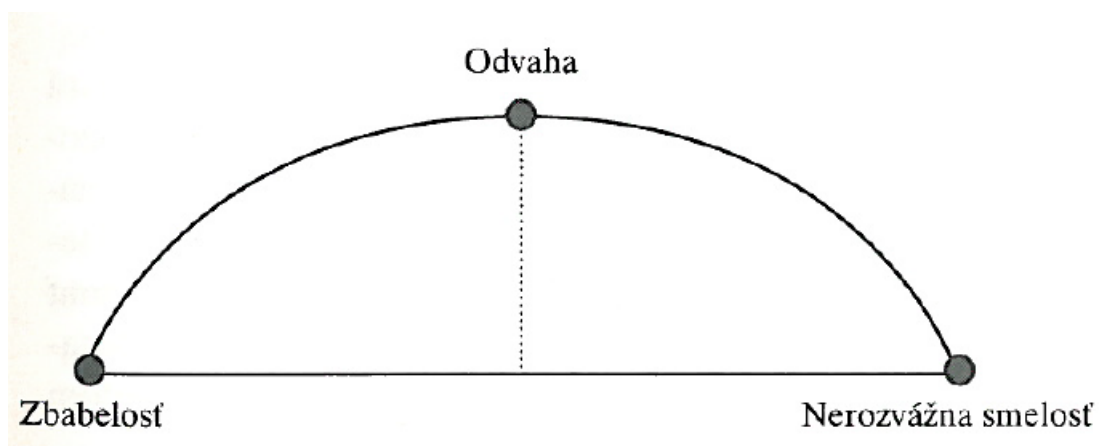
Obr. 1: Ctnost jako střed a jako vrchol

Zdroj: KUNA. Úvod, s. 39.

Ctnosti jsou dle Aristotela prostředky k dosažení cíle. Díky ctnostem tedy člověk dokáže naplnit cíl dobrého života. U každé ctnosti je přitom důležité, aby člověk našel střed mezi oběma extrémními hranicemi.

⁹² Srov. HENRIKSEN, Jan-Olav, VETLESEN, Arne Johan. *Blízké a vzdálené*. Etické teorie a principy práce s lidmi. Boskovice: Albert, 2000. ISBN: 80-85834-85-5, s. 158.

⁹³ Srov. MACINTYRE. *Ztráta*, s. 177-178.

Obr.2: Ctnost jako střed a jako vrchol na příkladu ctnosti odvahy

Zdroj: KUNA. Úvod, s. 39.

4.1.1. Využití etiky ctností v rámci OSPODu

Vzhledem k předchozímu textu o etice ctností by každý sociální pracovník v rámci OSPODu (náhradní rodinné péče, rozvodu, syndromu CAN) měl uvažovat o těchto záležitostech:

1. Jakých prostředků/ctností je pro dítě potřeba aby naplnilo svůj cíl, tedy dobrý život. Takové ctnosti vždy musejí být ve středu. Může se například jednat o kardinální ctnosti moudrosti, statečnost, spravedlnosti a umírněnosti.

2. Jaká je výchovná pravomoc státu a rodičů v rámci výchovy dítěte. Kde je hranice mezi rodiči a státem.

3. Jakou intenzitou působí rodiče a stát na dítě v rámci dobra nebo v rámci zla. Vždy by na dítě mělo působit více dobra než zla. Zlo by mělo být eliminováno co nejvíce je možné. Ideální stav dítěte je, když je ze směru rodičů směřováno dobro a tudíž stát nemusí zasahovat. I když se někdy může stát, že stát selže a může vytvářet vůči dítěti větší zlo než rodiče. Tento případ nastává, pokud někdo ze sociálních pracovníků OSPODu pochybí nebo zneužije svých pravomocí.

Dále jsou v rámci etiky ctností důležité tři základní podmínky Aristotelovské tradice. Taková etika musí tedy primárně obsahovat:

- a) popis člověka a toho, jaký opravdu je
- b) popis člověka po dosažení požadovaného cíle

c) popis prostředků, jak se člověk může dostat z bodu a) do bodu b).

Etika obvykle řeší pouze body a) a b). To znamená, že prostředky k dosažení morálních cílů jsou určitá pravidla, povinnosti, normy a to bez návaznosti toho, jak člověk chápe sebe samého a jaký má vytyčený životní cíl. Kým člověk je a jaký je jeho cíl je bohužel v etice bráno za dostatečné. Avšak etika ctí takový pohled vnímá za velmi zúžený, a proto tvrdí, že člověk musí své činy promýšlet podle tohoto kritéria - jaký bude mít tento čin význam pro stejného člověka v budoucnu. Lidský čin není pouze nástroj, ale vypovídá o lidech něco podstatného. Pokud člověk nepřijme to, že jeho činy jsou podstatné, tak zavrhuje pochopení funkce etiky a to, jak může pomoci k jeho osobnímu rozvoji v rámci života ve společnosti. Etikové ctí tím tvrdí, že člověka nelze brát jako úplného v tom smyslu, že mu stačí si pouze osvojit si správné jednání a tím je morálně dokonalý. Člověka provázejí a utvářejí jeho pocity, vůle, rozum a společná souhra těchto psychických vlastností, které se reflektují do lidského jednání. Člověk má vlohy a možnosti, které musí rozvíjet a kultivovat. Je běžné, že se často lidem nedostává moudrosti, úsudku a jsou snadno ovlivnitelní a nechávají se sebou manipulovat. Aristotelovský cíl života je uskutečňován tady a teď, ne v budoucnosti, proto je lidské jednání neustále posuzováno, v rámci aktuálního jednání směřujícího ke svému cíli. V profesní etice na OSPODu je důležité si klást otázku, jaký cíl či charakter, má mít instituce ve které sociální pracovník pracuje a jak jeho práce takový cíl naplňuje. Je také potřeba zkoumat, co je rozhodující pro vztah mezi orgánem OSPOD a jeho klienty, kteří jsou s jeho působností propojeni. Co je tedy dobrem pro OSPOD? Jak se projevuje dobře fungující OSPOD? Jak má vypadat kultura OSPODu? Jaké hodnoty by měly propojovat sociální pracovníky na OSPODu? Jak se tyto otázky projevují na klientech OSPODu?⁹⁴

Dobrem pro dobře fungující OSPOD je takový OSPOD, který dodržuje etický kodex a standardy kvality. Zaměstnanci OSPODu mají pravidelné supervize, zajímají se o opravdový dobrý život pro své klienty, jednají v rámci svého svědomí a kardinálních ctí. Nejsou vyhořelí a jejich smyslem života je pomoc dětem a rodinám v životních krizích. Taková pomoc je pro klienty motivující a účinná.

⁹⁴ Srov. HENRIKSEN, VETLESEN. *Blízké*, s. 158-159.

4.2. Využití etiky ctností pro řešení etických dilemat v rámci OSPODU

Dělení dilematických situací na OSPODu:

1. Náhradní výchova - biologická rodina vs. náhradní výchova

V rámci biologické rodiny, OSPOD vždy ověřuje možnosti umístění dítěte do náhradní rodinné péče, která má vždy přednost před ústavní výchovou, tzn. OSPOD vždy hledá vhodné příbuzné k výchově dítěte. Někdy ale výchova dítěte u biologické rodiny není možná z důvodu závažného zanedbávání nebo týrání dítěte. OSPOD prioritně ověřuje zájem pěstounů před možnostmi umístění dítěte do ústavní péče, kteří mohou na přechodnou dobu max. 1 roku o dítě pečovat. Rodina se mezitím může stabilizovat, a jde primárně o to, namotivovat rodiče, třeba například léčbou s dohledem - protialkoholní léčbou, kde dítě může své rodiče i navštěvovat. Pěstouni většinou nezvládají větší počet dětí v rámci stejné rodiny, a tudíž jsou takové děti následně přeřazovány do ústavní péče. Každá problematická biologická rodina je individuální a je sledována orgánem OSPOD. Možnost výchovy dítěte prarodiči většinou není velmi doporučována, a to převážně kvůli problematice jejich věku.

2. Rozvod - výlučná péče vs. střídavá péče

V rámci střídavé péče se preferuje dohoda obou rodičů. Pokud výlučná péče není možná, stanovuje se střídavá péče, ale pouze pro rodiče, kteří musí prokázat, že fungují v rámci rodičovské koalice. Pokud rodiče v rámci střídavé péče spolu nespolupracují, tak se střídavá péče nedoporučuje. Tento typ péče se doporučuje pouze u dětí ve starším školním věku. Přitom by mělo být zachováno trvalé bydliště dítěte a jedna škola. V rámci mé absolvované odborné praxe na OSPODu jsem byl informován o případu, kdy dítě cestovalo za rodiči mezi Českými Budějovicemi a Prahou. Byl zde ale kladen důraz na koalici rodičů, navíc otec s matkou nemají takové náklady na dojíždění, což je problém. Tento druh péče se obvykle zachovává v rámci jednoho okresu. Díky tomu nemusí dítě měnit školu, má stejné spolužáky, má pouze jiné kamarády v okolí jeho aktuálního bydliště (např. sousedé). V průběhu soudního jednání se preferují konstruktivnější řešení než je právě střídavá péče, která je většinou poslední možností a která je velmi často pro dítě psychologicky náročná. A to zejména u velmi malých dětí, u kterých je tímto vyvolávána separační úzkost. Střídavá péče se bohužel aplikuje

i u těchto dětí a to v případě, kdy rodiče u soudu nedospějí k dohodě. Jedná se o nouzové rozhodnutí. Dalším problémem tohoto druhu výchovy je to, že u předškolních dětí je přilnutí k matce. Negativní dopady střídavé péče jsou takové, že děti například začnou bez důvodu nenávidět otce. Takové děti přilnuly k matce a chtějí podvědomě více matku než otce. Další formy péče o dítě mohou být následující:

a) výlučná péče s rozšířeným stykem – předchází střídavou péčí, např: dítě je v péči matky od čtvrtka do neděle, zbytek dní u otce

b) asymetrická střídavá péče – je to střídavá péče, kdy matka má v péči dítě např. 18 dní a otec 12 dní

c) společná péče – oba rodiče, obvykle žijí ve stejném domě, např. matka žije v přízemí a otec žije v prvním patře, rodiče jsou rozvedeni. Nejčastěji se využívá u dětí, které jsou skoro zletilé, žijí na koleji, rodiče jim poskytují finance dle uvážení, po domluvě. Stanovuje se velmi málo, nestanovuje se výživné.

Další problematickou oblastí rozvodu je syndrom zavrženého rodiče.

Rodič manipuluje vědomě či nevědomě se svým dítětem, např. před dítětem interpretuje větší smutek, schválně něco říká o druhém rodiči. Dítě tato negativní sdělení slyší a pak jedná averzivně proti zavrženému rodiči, aby to druhého rodiče potěšilo. Toto v rámci OSPODu obvykle potvrzuje i soudní znalec z oboru psychologie, který posuzuje, zda je s dítětem manipulováno nebo ne. Zároveň takové manipulativní jednání může ověřovat i soudce přímo na OSPODu. Znalecký posudek následně stanoví, kdo z rodičů má větší kompetence k výchově dítěte.

3. Syndrom CAN - týrané dítě v biologické rodině vs. netýrané dítě v náhradní výchově

Každý rodič má zcela jiný styl výchovy. V rámci mé absolvované odborné praxe na OSPODu jsem se seznámil i s případem, kdy např. matka využívala alternativních metod výchovy dítěte, poskytovala mu neověřené léčivo a ezoterické praktiky, otec tvrdil, že se jedná o sektářství. Tato rodina se nyní kvůli tomuto problému rozvádí. Dalším příkladem byla matka, která trpěla obsedantně-kompulzivní poruchou. Matka vyžadovala přehnanou hygienickou čistotu, pokud otec vše řádně nedezinfikoval čistícími přípravky, tak měl s matkou problém, protože matka otce následně obviňovala z ohrožování zdraví jejich dítěte. Každopádně v rámci spolupráce rodičů s OSPOD by

se měl výchovný styl dítěte v tomto případě sjednotit. Většinou se to ale nestává a spory zde přetrvávají roky a rodiče se navzájem udávají a obviňují, např. rodič si nepředal s dítětem bundu nebo lyže. Jedná se obvykle o malichernosti a rodiče až do plnoletosti dítěte žalují malichernými útočnými e-maily na OSPOD. Další formou syndromu CAN mohou být vegetariáni či vegani. Takoví rodiče by se měli vzájemně tolerovat, dítě by se mělo k vegetariánství nebo veganství rozhodnout samo, až k tomu vývojově dospěje. Pokud dítěti kvůli vegetariánství nebo veganství nastanou zdravotní problémy, OSPOD může takové děti poslat k lékařům a ti pak OSPODu sdělí svá odborná stanoviska. OSPOD řeší i problematiku sekt, kdy například lékař kontaktuje a žádá OSPOD, aby bylo podáno předběžné opatření. Například: dítě mělo leukémii a rodiče na základě alternativní metody léčby odmítali lékařskou pomoc. Lékař vydal stanovisko, že dítě musí být okamžitě převezeno do nemocnice a je ohroženo na životě. Z rodiny bylo odebráno a převezeno do nemocnice, bohužel ale nakonec zemřelo. Dalším příkladem byla matka zanedbávaného dítěte, která trpěla psychickými problémy a která odmítala užívat psychiatrické medikamenty, protože jí to zakazovala její víra, konkrétně Svědkové Jehovovi.

Princip etiky ctností spočívá v tom, že jde o snahu zformovat/vychovat sociálního pracovníka OSPOD tak, aby ve svém profesním životě jednal rychle a účinně a morálně dobrým způsobem. To v praxi znamená, že ctnostný sociální pracovník má stanovený cíl být dobrým člověkem a chce prožít dobrý život. Neplatí to pouze v aktuální situaci, ale jedná se o dlouhodobý životní postoj. Obecně se může např. jednat o platného člena společnosti, který uskutečňuje své lidství způsobem, který prospívá jemu i klientům. To znamená, že takový pracovník respektuje svoji přirozenost i přirozenost svých klientů a je schopen rychle a tvořivě aplikovat obecné zásady do konkrétních životních situací. Zároveň se snaží tomuto ideálu co nejvíce přibližovat.

Takový sociální pracovník tedy vychovává a vede sebe k těmto ctnostem:

- a) moudrost - sociální pracovník by měl v rámci této ctnosti správně rozumově vyhodnocovat problematické dilematické situace na OSPODu
- b) statečnost - sociální pracovník by měl v rámci aplikace spravedlnosti využívat statečnosti k potlačování bezpráví, týrání či zanedbávání dětí
- c) spravedlnost - sociální pracovník by měl vykonávat spravedlnost v oblasti výchovy dítěte a jeho rodiny v těch případech, kdy je to potřeba

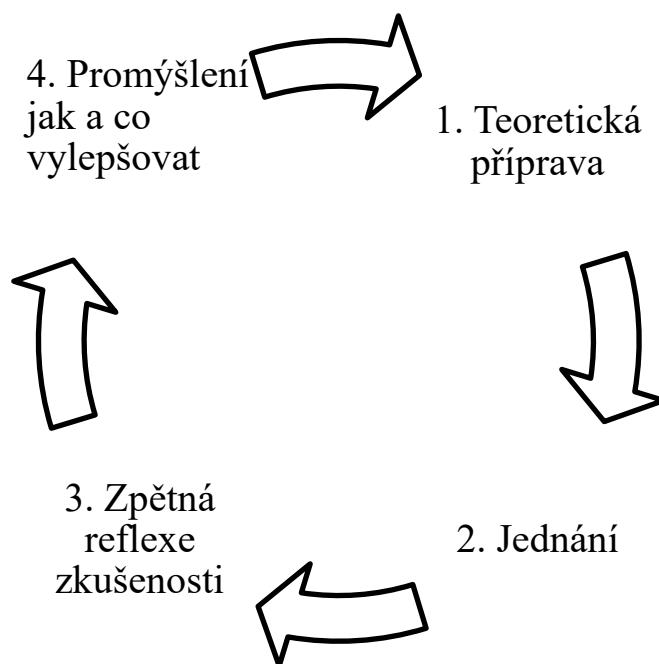
d) umírněnost - sociální pracovník by neměl dopustit to, aby ho ovlivňovaly jeho emoce a pudy, které by ho vedly k nerozumnému jednání.

Tyto ctnosti tedy jsou charakteristiky dobrého ideálního člověka a zároveň sociálního pracovníka.

V rámci profesní ctnosti OSPODu je i potřeba, aby sociální pracovník kvalifikovaně uměl odhadnout své klienty a jejich potřeby. Zkušenosti pracovníci v takových situacích jednají lépe než pracovníci bez potřebných zkušeností, kteří se neustále potřebují profesně rozvíjet. Takové profesní ctnosti se získávají stejným způsobem jako morální ctnosti, tedy teoreticky za pomoci studia teorií sociální práce a psychologie. Z hlediska etiky se následovně sociální pracovník snaží jednat co nejlépe a nejpřesněji, s ohledem ke svému získaným vědomostem v rámci svého odborného vzdělání a zároveň uvažuje nad svými výsledky, důsledky svého jednání a nad tím, jak mohl jednat špatně a jak by přistě ve stejné situaci mohl jednat lépe.

Obecně by si takový sociální pracovník mohl stanovit pro takové ctnostné jednání tento postup: teoretická příprava (odborná kvalifikace) → jednání → zpětná reflexe zkušenosti → promýšlení co a jak vylepšovat. Tento proces se opakuje stále dokola a sociální pracovník se tak neustále rozvíjí.

Schematicky by se tento proces dal interpretovat i takto:

Obr.3: Postup ctnostného jednání sociálního pracovníka OSPOD

Zdroj: Vlastní zdroj

Pro morální život sociálního pracovníka je důležité umět si po uskutečněním profesním jednání s klientem vytvořit evaluaci svého jednání, v rámci které může zpytovat své svědomí a může identifikovat, v jakých situacích jednal morálně správně a ve kterých mravně selhal. Následovně může promýšlet to, jak může příště ve stejných problematických situacích jednat lépe. Takto se tedy poučit ze svých chyb a může si dávat v obdobných situacích větší pozor.

Diskuze

Případy, které řeší OSPOD jsou velmi často složité, nejednoznačné a obvykle se v nich řeší střety různých hledisek, např. sociální pracovníci nemají úplné informace a fakta o životě svého klienta. Proto nelze stanovit univerzální etický návod pro profesní jednání pracovníka orgánu SPOD, jak se má jednat v rámci případu X a jak se má jednat v rámci případu Y.

Sociální pracovník musí mít odpovídající zkušenost a kvalifikovaný osobní odhad. Tedy profesní ctnost. Jak souvisí profesní ctnosti s těmi morálními? Jednoduše. Profesní ctnosti totiž musí zahrnovat i morální stránku. Např., možná může být automechanik úplným morálně špatným člověkem, ale když je dobrý v rámci své profese, tak jeho osobní charakter nemá v rámci jeho výkonu povolání žádnou roli. Ale sociální práce a její výkon není pouhou mechanickou činností. Do sociální práce se totiž promítá i osobnost sociálního pracovníka, který neposuzuje pouze součástky jako mechanik, ale posuzuje osobnost svých klientů a jejich životní situace. A to by s vlastním pokřiveným charakterem nikdy nemohl dělat správně a v rámci dobrého jednání.

Námětem k diskuzi je i důvod, kdy dítě a jeho rodina potřebuje pomoc od OSPODu. Obvykle se jedná o rozvod v rodině, týrání dítěte či jeho zneužívání. Vždy se jedná o oblast, ve které je dítě určitým způsobem ohrožováno ve svém vývoji a výchově a může být kriticky ohroženo i na životě. Všechny tyto oblasti vždy ale spojuje jeden společný faktor. Stresové situace a traumatické zážitky dítěte.

Děti prožívají něco nepříjemného, co vyžaduje i povinnost rodičů takové reakce u dítěte řešit. Pokud je neřeší dostatečně, přechází tato kompetence za pomoci, např. podnět od Policie ČR, školy či sousedů k OSPODu. Jak už jsem zmiňoval dříve, tato škála problematických situací může být velmi pestrá. Může se jednat o rozvod, vážné onemocnění, smrt či zneužívání. U dítěte je vždy potřeba zpracovávat jeho

aktuálně prožívané pocity v dané situaci a negativní pocity, které dítě úplně pohltní, protože vnímá realitu jiným způsobem než dospělí. Takové pocity děti mohou i zcela vytěsnit a mohou se u nich tím projevit závažné somatické projevy. Někdy má taková událost pro dítě fatální následek, i když jeho rodina tu situaci nevnímá nijak závažně. Může se jednat o zážitek z autonehody, stěhování, přechodu na jinou školu, narození sourozence nebo smrt domácího mazlíčka. Někdy i rodiče sami rozpoznají podivné chování dítěte a neví příčinu, neví proč, se dítě takto chová, následně až odborná pomoc OSPODu a multidisciplinárního týmu dokáže odhalit příčiny takového chování. Následně je zjištěno, že se opravdu určitý zásadní problém v životě dítěte odehrál. Pokud se zjistí příčina problému, pak za pomoci odborné terapie může být dítě úspěšně vyléčeno. Někdy dítěti stačí pouze daný problém pojmenovat. Někdy rodina o proběhlé problematické situaci před dítětem schválně nemluví. Někdy dítě i takový traumatický zážitek může odkládat stranou a později se u něho stejně nějaké traumatické symptomy projeví. Dítě své pocity nedokáže sdělovat rodičům, protože rodiče také byli zasaženi danou událostí a chce je tím chránit. Nechce jim ještě přidělovat více starostí a větší zármutku. Proto je důležité, aby rodiče otevřeně mluvili o těchto situacích se svými dětmi, pro dítě jsou pak tyto situace snadněji uchopitelné. Tyto situace lze řešit terapeuticky napřímo, je potřeba dané trauma otevřít, hovořit o něm a celé si ho promítnout. Pak za pomoci desenzibilace (terapeutický postup, který pozvolně zmenšuje traumatický dopad) se postupně u dítěte začnou zmírňovat prožitá emocionální traumata.⁹⁵

V rámci diskuze jsem popsal, jak se traumata projevují u dětí a jak je lze úspěšně řešit. Nyní se zaměřím na druhou stranu, stranu sociálního pracovníka OSPOD a jak by on měl vnímat takovéto traumatické zážitky při práci s dětmi a jejich rodinou. Na tuto oblast je zaměřený trauma-informovaný přístup v sociální práci.

Trauma-informovaný přístup vede sociálního pracovníka k tomu, aby dokázal citlivě vnímat současné problémy dítěte v kontextu prožitých traumatických událostí. Tento přístup ho vede k využití základní profesní praxe směrem ke zkušenostem normalizovat a pochopit jak dítě ovlivňuje jeho minulost v současné situaci. To směřuje k úspěšnému řešení problému. Velmi důležitý je i zcela otevřený důvěrný vztah mezi dítětem a pracovníkem, protože takový vztah dítěti poskytuje korektivní emoční

⁹⁵ Srov. OKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše*. Průvodce světem Vašeho dítěte. Dobříš: Jiří Štěpo - Drvoštěp, 2003. ISBN: 80-903306-0-6, s. 200.

zkušenost, a je tak úspěšným prostředkem k řešení dlouhodobých následků traumatu. Trauma-informovaný přístup pomáhá vybavovat sociálního pracovníka k tomu, aby dokázal určit jádro problému. Např. jak a proč se stala tato krizová situace v rámci výchovy dítěte? Rizikové nebo sociálně-patologické chování může být právě klíčovým symptomem prožité traumatické události a i jejím důsledkem. Kromě odhalení příčiny vzniku traumatu dítěte by měl sociální pracovník umět i určit, na jaké podněty jsou dítě či jeho rodina citliví, a měl by tuto skutečnost v rámci své práce s dítětem zohledňovat.

Důležité je, že stejnou problematickou situaci může každý vnímat a popisovat zcela odlišným způsobem, vzpomínky dětí mohou být tedy zkreslené. Je potřeba, aby sociální pracovník takové sdělené skutečnosti dokázal dostatečně ověřovat, a dokázal ověřovat i to, zda jsou pravdivé.⁹⁶

Odborná diagnostika dítěte obsahuje dva základní přístupy, které se mohou vzájemně prolínat. První je klinický přístup, který se zaměřuje na konkrétní fakta traumatických prožitků dětí. Tato fakta vychází z anamnézy dítěte, pozorovatelných symptomů a rozhovoru klinického psychologa nebo pedopsychiatra s dítětem. Základem kvalitní diagnostiky je nutná dobrá znalost symptomů posttraumatické stresové poruchy a typických projevů traumatu u dítěte. Důkladná anamnéza je základní podmínkou všech pracovišť zabývajících se dětmi, protože informace o aktuálním vývoji dítěte, které jsou získávány od rodičů nebo jiných klíčových pracovníků poskytují důležitá vodítka pro odhalení konkrétní kategorie traumatu a případné kvalifikace posttraumatické stresové poruchy. Cílem je, aby symptomy chování dítěte nebyly zaměňovány s jinými diagnostickými kategoriemi. Dítěti by poté mohla být poskytnuta chybná odborná péče, která by ještě více traumatizovala samotné dítě. Nejdůležitější je, aby se sociální pracovník zaměřoval na informace ohledně spouštěče celého traumatu. Míra závažnosti traumatu je určena tím, zda se jedná o jednorázovou či opakovanou zkušenost. Zásadním faktorem je i věk dítěte, ve kterém se dané trauma odehrálo. Traumatické události, které se uskutečnily v raném věku dítěte, mohou způsobit prožívání úzkosti a deprese dítěte i v jeho budoucí dospělosti.⁹⁷

⁹⁶ Srov. KLEPÁČKOVÁ, Olga, KREJČÍ, Zuzana, ČERNÁ, Martina. *Trauma-informovaný přístup v sociální práci*. Praha: Grada, 2020. ISBN: 978-80-271-1049-0, s. 39.

⁹⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha: Portál, 2017. ISBN: 978-80-262-1242-3, s. 70.

Pokud v rámci diskuze popisují proces odhalování příčiny vzniku traumatu, tak nesmím opomenout problematiku samotného ohlašování týrání či zanedbávání dítěte. Dítě nejvíce času tráví v rodině a ve škole. Nyní mám na mysli právě školu dítěte.

Myslím si, že učitelé jsou v oblasti problematiky syndromu CAN málo informováni. Problémem je, že učitelé i vychovatelé jsou obvykle nedůvěřiví k dětem, které se jim svěří se svým problémem. Zároveň si připouští, že pokud udají pachatele-člena rodiny, tak i oni budou označeni za ty, co vrhají na rodiče špatné světlo. Když dítě projeví učiteli důvěru a svěří se mu se závažným problémem, učitel by měl zareagovat co nejdříve a co nejefektivněji. Bohužel, v České republice jsou učitelé v této oblasti pouze okrajově informováni. Pokud se navíc dítě svěří učiteli ohledně sexuálního zneužívání, tak se vyučující od takového sdělení naprosto distancuje. Řešením těchto závažných nedostatků v českém školství by bylo dlouhodobé a cílené vzdělávání pedagogů. Obecně se ukazuje, že celá škála pedagogů i zástupců pomáhajících profesí často zlehčuje nebo se vyhýbá symptomům dítěte, které vedou k odhalení jeho týrání či zanedbávání.⁹⁸

OSPOD primárně reaguje na podněty institucí či společnosti, které jsou v každodenním kontaktu s dítětem. Dítě tráví ve škole většinu svého času, a proto je nemístné, že škola nevnímá, nebo nechce vnímat, aktuální stav dítěte, které potřebuje být adekvátně vychováváno, s ohledem na jeho budoucí vývoj. OSPOD samozřejmě takové týrání zaznamená od jiných stran: hlášení Policie ČR či blízkého okolí dítěte. Bohužel se ale celý proces více komplikuje, časově protahuje a dítě se více traumatizuje. Zcela zbytečně.

⁹⁸ Srov. KALIBOVÁ, Petra, KALIBA, Martin. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě v kontextu současného školství*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN: 978-80-7435-507-3, s. 56-57.

Závěr

Cílem této práce bylo představit osobnost a svědomí sociálního pracovníka orgánu SPOD a popsat, jaká je jeho pracovní náplň. Dále také to, jak pracovníka ovlivňují etická dilemata a jak se dělí, jaké důsledky mají etická dilemata na klienty a jak se dají řešit. Dílčími cíli této práce bylo představení orgánu SPOD a problematické rodiny, která potřebuje sanovat a to, jak lze takové rodině v rámci etiky ctností pomoci. Předpokládám, že jsem hlavní cíl spolu s dílčími cíli této práce naplnil.

Tuto práci jsem strukturoval tak, aby všechny kapitoly na sebe navazovaly a celá práce postupovala dedukčně, postupoval jsem tedy od obecných informací k jádru řešení konkrétního dilematu rodin s dětmi. Při psaní této práce jsem byl vždy v roli sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, před kterým stojí dětský klient nebo jeho rodina. Naskytují se mu různé dilematické situace či problémy, které potřebují určitým způsobem a dle požadavků zaměstnavatele i jeho svědomí a etiky ctností co nejefektivněji vyřešit.

V rámci etiky ctností je tedy potřeba, aby si sociální pracovník stanovil a naplňoval životní cíl či ideál být dobrým člověkem a vedl dobrý život za pomoci ctností. Takový ideál nelze ale vnímat pouze individuálně. Jedná se o obecný ideál mravně dobrého člověka, nezávisle na tom, kým daný člověk je. Ctnosti jsou v tomto ohledu obecnými schopnostmi, které sociálnímu pracovníkovi, jakožto člověku, pomáhají dosahovat určitého dobra v rámci své profese. Sociální pracovník, který jedná ctnostně, a tedy morálně dobře, jedná v konkrétních problematických a dilematických situacích skutečně dobře, protože je ctnostmi zformován. Etika ctností tedy usiluje o to, aby sociální pracovník získal dobré vlastnosti, aby si mohl v konkrétní etické otázce, etickém problému či etickém dilematu správně poradit. Důležité je zdůraznit to, že ideální a dobrý život člověka není v rámci etiky ctností stanoven aktuální a konkrétní situací klienta, ale etika ctností se soustřeďuje na dobrý stav života člověka obecně. Např. člověk má být moudrý, statečný, spravedlivý a umírněný a zároveň by se měl naučit jednat v rámci souladu se svým rozumem a jednat tak, jak je obecně potřeba v celém lidském životě, ne pouze v určitý časový moment.

Tímto bych chtěl poděkovat pracovnícím Orgánu sociálně-právní ochrany dětí na magistrátu v Českých Budějovicích, které mi velmi dobře interpretovaly svoji pracovní

náplň i pohled na práci s klienty. Těchto profesních zkušeností jsem využíval i při tvorbě této práce.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

BANKS, Sarah. *Ethics and Values in Social Work*. Practical Social Work. Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG 21 2XS and London: MACMILLAN PRESS LTD, 1995. ISBN: 978-0-333-60919-4.

FISCHER, Ondřej, MILFAIT, René a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3.

BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Sociální práce s dysfunkčními rodinami. Praha: Portál, 2020. ISBN: 978-80-262-1624-7.

BORSKÁ, Jana, STEJSKALOVÁ, Jana, VACKOVÁ, Jitka. *Lidská práva a dilemata v sociální práci ve vztahu k řízení lidských zdrojů*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2019. ISBN: 978-80-7394-757-6.

HENRIKSEN, Jan-Olav, VETLESEN, Arne Johan. *Blízké a vzdálené*. Etické teorie a principy práce s lidmi. Boskovice: Albert, 2000. ISBN: 80-85834-85-5.

KALIBOVÁ, Petra, KALIBA, Martin. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě v kontextu současného školství*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN: 978-80-7435-507-3.

KLEPÁČKOVÁ, Olga, KREJČÍ, Zuzana, ČERNÁ, Martina. *Trauma-informovaný přístup v sociální práci*. Praha: Grada, 2020. ISBN: 978-80-271-1049-0.

Kolektiv autorů. *Syndrom can a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN: 978-80-86684-47-5.

KUNA, Marian. *Úvod do etiky cnosti*. Prešov: VMV - Michal Vaško, 2010. ISBN: 978-80-8084-605-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha: Portál, 2017. ISBN: 978-80-262-1242-3.

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí*, Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků. Praha: Univerzita Karlova, 2016. ISBN: 978-80-246-3336-7.

MATOUŠEK, Oldřich, a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-473-7.

MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti*. K morální krizi současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN: 80-7298-082-3.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Manuál k případovým konferencím*. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, 2011. ISBN: 978-80-7421-038-9.

MILFAIT, René (ed.). *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012. ISBN: 978-80-86057-78-1.

MUSIL, Libor. „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“, Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN: 80-903070-1-9.

NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN: 80-210-2673-1.

NOVÁK, Tomáš, CORRADINIOVÁ, Simona, VYPUŠŤÁK, Radim. *Kontakt s dětmi po rozvodu*. Jak nepřijít o dítě. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN: 978-807478-910-6.

NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě*. Zájem dítěte především. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0342-1.

OKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše*. Průvodce světem Vašeho dítěte. Dobříš: Jiří Štěp - Drvoštep, 2003. ISBN: 80-903306-0-6.

Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN: 978-80-7195-014-1.

PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče*. Manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. ISBN: 978-80-262-1020-7.

PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. *Zanedbávání dětí, Příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada, 2016. ISBN: 978-80-247-5695-0.

ROGALEWICZOVÁ, Romana. *Dítě v rodičovském konfliktu. Jak zůstat dobrým rodičem i po rozchodu*. Leges: Praha, 2019. ISBN: 978-80-7502-342-1.

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-906-2.

SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN: 80-86005-17-8.

SWIFT, Adam. *Politická filozofie, Základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN: 80-7178-859-7.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy, Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech*. Praha: Portál, 2007. ISBN: 978-80-7367-318-5.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Vzdělávací institut ochrany dětí: Praha, 2007. ISBN: 978-80-86991-27-6.

ŠRAJER, Jindřich, MUSIL, Libor (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno: Albert, 2008. ISBN: 978-80-7326-145-0.

TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Právo prakticky. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN: 978-80-7552-864-3.

Elektronické zdroje

Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR: *Etický kodex sociálního pracovníka České republiky*. [online]. [cit. dne 24. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf, s. 1.

Hague Conference on Private International Law: *Convention on protection of children and co-operation in respect of intercountry adoption* [online]. [cit. dne 16. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>

Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Sociálně-právní ochrana dětí-obecný úvod* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>

Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí: *Systém sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>

Jeroným Klimeš: *Je střídavá péče v nejlepším zájmu dítěte?* [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova_2016-04-21.htm

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Činnost MPSV v oblasti sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/cinnost-mpsv-v-oblasti-socialne-pravni-ochrany-deti>

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Manuál implementace. Vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby individuálního plánu ochrany dítěte, aktuálně platná verze z roku 2014*. Pro orgány sociálně-právní ochrany. [online]. [cit. dne 20. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Manual-implementace-vyhodnocovani-situace-a-IPOD_MPSV.pdf/ff0642ac-df19-85cc-5f33-42b330c3a572, s. 83-84.

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Reforma systému péče o ohrožené děti a novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí* [online]. [cit. dne 20. 3. 2020]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/novela_ZSPOD.pdf/11b3cf7a-5403-6d47-eb52-3506cd897b8a

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2019*. [online]. [cit. dne 2. 10. 2020]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2019.pdf/adbf166c-fd77-c1d5-e991-11b6f55f8cd1

MPSV: *Formy náhradní rodinné péče* [online]. [cit. dne 17. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

Nový občanský zákoník: *Osvojení nezletilého* [online]. [cit. dne 16. 10. 2020]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/osvojeni-nezletileho>

Tereza Pulgretová: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://mylaw.cz/clanek/urad-pro-mezinarodnepravni-ochranu-deti-695>

UMPOD: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.umpod.cz/urad/>

Úřad práce ČR: *Dávky pěstounské péče* [online]. [cit. dne 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/davky-pestounske-pece>

Úřad práce ČR: *Plán inspekcí poskytování sociálně-právní ochrany* [online]. [cit. dne 6. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/plan-inspekci-poskytovani-socialne-pravni-ochrany>

Web časopisu České a Slovenské psychiatrie. Původní práce: *Syndrom zavrženého rodiče*. Josef Pavlát, Janotová Dana, s. 7. [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2006_1_7_12.pdf

Zákony a nařízení

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy*, č. 109/2002 Sb., hlava II, § 2 [online]. [cit. dne 18. 10. 2020]. Dostupné z: <https://sdv.msmt.cz/file/38848/>

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR: *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*, č. 222/1999, s. 3763, částka 76, oddíl 1, § 36-38 [online]. [cit. dne 10. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=222&r=1999>

Zákon o zdravotních službách, č. 372/2011 Sb., hlava II, § 43 [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.sagit.cz/info/sb11372>

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb. část čtvrtá, § 42 [online]. [cit. dne 28. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.sagit.cz/info/sb99359>

ABSTRAKT

SCHINDLER, J. *Vybrané etické aspekty pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. České Budějovice 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. Helena Machulová, Ph.D.

Klíčová slova: orgán sociálně-právní ochrany dětí, sociální práce, sociální pracovník, etika, etické dilema, ctnost, etika ctností, týrání, zanedbávání, péče, dítě

Tato práce se zabývá kategorizovanými etickými dilematy při výkonu práce pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Představuje vzniklá etická dilemata v rámci výkonu práce pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, která určitým způsobem ovlivňují svědomí sociálního pracovníka. Zároveň se zabývá tím, jak konkrétně etická dilemata ovlivňují sociálního pracovníka osobně, a jaký je jeho náhled na celý eticky problematický případ. Zároveň jaký dopad mají takováto vzniklá dilemata na děti a jejich rodinu. Následně tato práce popisuje, jak se takto vzniklá etická dilemata dají řešit za pomoci etiky ctností. Dílčími cíli této práce je představení celého orgánu sociálně-právní ochrany dětí, představení problematické rodiny, která potřebuje sanovat, aby mohla obnovit své základní funkce zdravého fungování. Posledním dílčím cílem této práce je představení projevů a důsledků týraného, zneužívaného či zanedbávaného dítěte a možnosti řešení takového problému.

Tato práce se skládá ze čtyř kapitol. První kapitola se komplexně zabývá orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Druhá kapitola popisuje konkrétní činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Třetí kapitola se eticky zaměřuje na etická dilemata pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Poslední kapitola představuje etiku ctností, a jak může tato etická teorie komplexně řešit dobrý život dětí a jejich rodin, kteří potřebují od orgánu sociálně-právní ochrany dětí pomoci.

ABSTRACT

Selected ethical aspects of an employee of the body of social and legal protection of children.

Key words: body of social and legal protection of children, social work, social worker, ethics, ethical dilemma, virtue, ethics of virtues, abuse, neglecting, care, child

This thesis deals with categorized ethical dilemmas in the performance of the work of an employee of the body of social and legal protection of children. It presents the ethical dilemmas arising in the performance of the work of an employee of the body of social and legal protection of children, which in some way affect the conscience of the social worker. At the same time, it deals with how specifically ethical dilemmas affect a social worker personally, and what is their view of the whole ethically problematic case. Alongside with the previously mentioned, this work inquires into the impact of such dilemmas on children and their families. Subsequently, the thesis describes how the ethical dilemmas can be solved with the help of the ethics of virtues. The goals of this work are to introduce the whole body of social and legal protection of children, to introduce a problematic family that needs to be rehabilitated in order to restore its basic functions of healthy functioning. The last goal of this work is to present the manifestations and consequences of an abused, mistreated or neglected child and the possibility of solving such a problem.

This thesis has four chapters. The first chapter deals with the body of social and legal protection of children. The second chapter describes its specific activities. The third chapter ethically focuses on the ethical dilemmas of the employees of the social and legal protection of children. The last chapter presents the ethics of virtues and how this ethical theory can comprehensively address the good lives of children and their families, who need help from the child welfare authority.